

*”Pienille jääkarhuille annetaan liian isoja ongelmia
ratkottavaksi. Kuten se, miten maailma pelastuu.”*

Ympäristötoimijat 2010-luvun kotimaisessa lastenkirjallisuudessa

Helka Oksanen

Pro gradu -tutkielma

Kotimainen kirjallisuus

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Elokuu 2020

*Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun
alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.*

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

OKSANEN, HELKA: ”Pienille jääkarhuille annetaan liian isoja ongelmia ratkottavaksi. Kuten se, miten maailma pelastuu.” Ympäristötoimijat 2010-luvun kotimaisessa lastenkirjallisuudessa.

Pro gradu -tutkielma, 71 s.

Kotimainen kirjallisuus

Elokuu 2020

Tässä pro gradussa tutkin, millaisia ympäristötoimijoita 2010-luvun kotimaisessa lastenkirjallisuudessa on. Ympäristötoimijat ovat ei-inhimillisiä ja inhimillisiä hahmoja, jotka vaikuttavat elinympäristöönsä ja/tai argumentoivat erilaisten ympäristöön liittyvien asioiden puolesta. Tutkimuskohteenani on neljä lastenkirjaa: Antti Nylénin *Eino ja suuri possukysymys* (2018), Martti Linnan *Isän luokse* (2017), Juha-Pekka Koskisen *Matilda pelastaa maailman* (2018) ja Elina Lappalaisen *Nakki lautasella* (2015). Lähestyn tutkimuskohteitani kysymällä, millaisia ympäristötoimijoita hahmot ovat, millaista niiden ympäristötoiminta on, millainen on ei-inhimillisten ja inhimillisten hahmojen välinen suhde ja miten inhimillisten hahmojen sukupuoli ja ikä vaikuttavat niiden toimijuuteen.

Tutkielmani lukeutuu lastenkirjatutkimuksen alaan ja sen teoreettinen viitekehys perustuu posthumanistis-ekokriittisiin lähtökohtiin. Tutkimusmetodini on kohdeteosten tekstin ja kuvan lähiluku ja tulkinta posthumanistis-ekokriittisestä näkökulmasta. Lähestyn hahmojen toimijuutta Bruno Latourin poliittisen ekologian käsitteellä. Tutkielmani keskeinen tavoite on purkaa luonnon ja kulttuurin vastakohtaisuutta osoittamalla, että ei-inhimillisillä hahmoilla voi olla yhtä lailla ympäristötoimintaa kuin inhimillisilläkin hahmoilla. Latourin poliittisen ekologian mukaisesti tutkielmani pyrkii muodostamaan sellaisen kollektiivin, jossa ei-inhimilliset toimijat saavuttavat tasavertaisen aseman inhimillisten ympäristötoimijoiden rinnalla.

Tutkielmani osoittaa, että ei-inhimilliset hahmot pyrkivät sekä verbaalisin että nonverbaalisin keinoin vaikuttamaan aktiivisesti ympäristöönsä ja ovat näin ollen ympäristötoiminnan näkökulmasta vertaisia inhimillisten toimijoiden kanssa. Osoitan myös, että sukupuolella ja iällä on vaikutusta inhimillisten hahmojen toimijuuteen. Lastenkirjatutkimukseni osoittaa, että tutkimuskohteeni tarjoavat uutta näkökulmaa eläinten ja ihmisten välisestä suhteesta ja toimivat siten keskustelun välineenä aikuis- ja lapsilukijan välillä.

Asiasanat: lastenkirjallisuus, posthumanismi, ekokriittikki, Bruno Latour, toimijuus, kollektiivi

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	2
1.1 Tutkimusongelma ja sen rajaus	2
1.2 Aiempi tutkimus	5
2 POSTHUMANISTIS-EKOKRIITTINEN KIRJALLISUUDENTUTKIMUS JA YMPÄRISTÖTOIMIJUUS ...	8
2.1 Lastenkirjallisuutta tutkimassa	8
2.2 Ympäristötoimijuus	12
3 EI-INHIMILLISET HAHMOT YMPÄRISTÖTOIMIJOINA ...	19
3.1 Hybridisian ympäristötoimijuus	19
3.2 Tuotantoeläinten ympäristötoimijuus	26
3.3 Poissa olevien eläinten ympäristötoimijuus	35
4 INHIMILLISET YMPÄRISTÖTOIMIJAT	42
4.1 Aktiiviset tytöt ja muutosvastaiset äidit	43
4.1.1 Poikatyttöys – toimijuuden ehto?	52
4.2 Passiiviset maskuliinit	55
4.3 Tyhmä, tyhmempi, aikuinen	62
5 LOPUKSI	65
LÄHTEET	69

1 JOHDANTO

Joulukuussa 2019 *Helsingin Sanomien* julkaisemassa artikkelissa pohditaan muun muassa lastenkirjallisuuden näkökulmasta sitä, miten lapsille kannattaisi kertoa ruoantuotannosta. Artikkelista käy ilmi, että kaupunkilaislasten käsitys maataloista ja niiden eläimistä on osin vääristynyt. Käsitys ruoan alkuperästä rakentuu sekä koulun oppitunneilla että kulttuuristen tuotteiden, kuten kirjojen, mainosten ja lelujen välityksellä. Valitettavan usein edellä mainitut antavat kuitenkin romantisoidun kuvan maataloista ja eläinten oloista. Koska monet aikuisetkaan eivät aina tiedä, millaisia nykytuotantotilat ovat, ei varsinaisesti ole ihme, jos lastenkin käsitys niistä on vääristynyt. (Riihinen 12.12.2019.)

Henkilökohtainen kiinnostukseni eläineettisiin ja posthumanistisiin kysymyksiin heräsi muutama vuosi sitten luettuani Jonathan Safran Foenin teoksen *Eläinten syömisestä* (2009/2011). Teoksessa käsitellään muun muassa ruokatuotantoa eläineettisestä näkökulmasta samalla huomioiden sen vaikutukset ilmastonmuutokseen. Vaikka Foenin esittämät argumentit olivat itselleni aivan uusia, koin tiedon myös täysin itsestään selväksi. Oloni oli yhtä aikaa hämmentynyt ja huijattu. Miksei kukaan ole kertonut minulle, että sika on jopa koiraa älykkäämpi eläin? Miksi koiran syöminen tuntuu pahalta, mutta sian ei? Mihin lajien väliset hierarkiat perustuvat ja millä perustein ihminen on tämän hierarkian ylimpänä? Ja ennen kaikkea, miksi kuulen näin tärkeistä asioista vasta nyt?

1.1 Tutkimusongelma ja sen rajaus

Tutkin tässä pro gradu -tutkielmassa, millaisia ympäristötoimijoita ja millaista ympäristötoimintaa 2010-luvun kotimaisessa lastenkirjallisuudessa on. Lähestyn kohdeteoksiani kysymällä, millaisia ei-inhimillisiä ja inhimillisiä toimijoita teoksissani on, millainen on niiden välinen suhde, miten hahmojen ikä ja sukupuoli vaikuttaa niiden ympäristötoimijuuteen ja mitä on ympäristötoiminta.

Tutkielmani kuuluu lastenkirjatutkimuksen alaan ja teoreettinen viitekehyseni perustuu posthumanistis-ekokriittisiin lähtökohtiin. Tarkastellessani fiktiivisten hahmojen toimijuutta ja toimijoiden välisiä suhteita hyödynnän sosiologi Bruno Latourin poliittisen ekologian toimijuus- ja kollektiivikäsitteitä. Tutkimusmenetelmäni on tekstin ja kuvan analysoiminen ja tulkitseminen posthumanistis-ekokriittisestä näkökulmasta.

Ympäristöteemaisia lastenkirjoja on ollut aina valistuksen ja kaupungistumisen ajoilta lähtien. Lastenkirjallisuutta käytettiin 1700–1800-luvuilla muun muassa ympäristökasvatuksellisiin tarkoituksiin ja tarinoissa palattiin usein kaupungista maalle luonnosta vieraantumisen pelossa. Varsinainen ympäristöherääminen 1960-luvulla inspiroi monia lastenkirjailijoita käsittelemään ympäristöongelmia kriittisistä näkökumista, eikä traditio näytä hiipuneen 2000-luvulle tultaessa. (Laakso ym. 2011, 12–13, 16; Lahtinen & Lehtimäki 2011, 181.)

Rajaan oman tutkielmani 2010-luvulla julkaistuihin teoksiin, sillä haluan selvittää, millaisia käsityksiä ympäristötoiminnasta ja -toimijoista lapsille tarjotaan nyt, kun keskustelu ilmastonmuutoksesta ja yksilön vaikutusmahdollisuuksista sen hidastamiseksi käy kuumimmillaan. 2010-luvun lastenkirjoissa näkyy nyt monia kirjallisuushistoriallisesta näkökulmasta uudehkoja teemoja, joista kiinnostavina pidän kasvisruokavalioon ja eläinetiikkaan kantaaottavia teoksia.

Mahdollisimman laajan otannon saavuttamiseksi olen valinnut tutkimuskohteikseni neljä teosta, jotka poikkeavat toisistaan niin teemoiltaan, aiheiltaan, toimijoiltaan kuin kirjallisuuden lajeiltaan. Juha-Pekka Koskisen kirjoittama ja Paula Melan kuvittama *Matilda pelastaa maailman* (=MPM, 2018) kertoo Matilda-tytöstä, joka ei jää toimeettomaksi ympäristöongelmien edessä. Kirjassa Matilda kyseenalaistaa niin päiväkodin ja kodin kierrätysysteemit, vanhempiensa ruokatottumukset kuin vedenkulutuksenkin. Matildalla on erilaisiin ympäristöongelmiin ratkaisuja, jotka liittyvät yleensä yksilön toiminta- ja

ajattelutapojen muuttamiseen. *Matilda pelastaa maailman* on kuvakirja, ja sen kohderyhmää¹ ovat noin 6-12 vuotiaat lapset.

Elina Lappalaisen kirjoittamassa ja Christel Rönnsin kuvittamassa *Nakki lautasella* -kuvakirjassa (= NL, 2015) serkukset Emilia ja Alekski pääsevät Emilian eläinlääkäri-isän mukana maito- ja siipikarjatilolle sekä sikalaan. Teos avaa ruoan alkuperää sekä eläinten olosuhteita tiloilla niin ruoan tuottajien kuin eläinlääkärikin näkökulmasta. Kirjaan on koottu tietokirjamaisilla info-osuuksilla täsmätietoja muun muassa tilojen eläimistä ja niistä saatavista elintarvikkeista. Lappalaisen kuvakirja on suunnattu yli seitsemän vuotiaille lapsille.

Vastaavaa tuotantoeläimiin keskittyvää teemaa kohdeteoksissani jatkaa Antti Nylénin kirjoittama ja Ilja Karsikkaan kuvittama *Eino ja suuri possukysymys* (=EJSP, 2018), joka keskittyy *Nakki lautasella* teosta enemmän ruoan alkuperään liittyviin eettisiin kysymyksiin, kuten siihen, kuuluuko ihmisen syödä kaikkea, mikä on syötävää. Erityisen mielenkiintoisen teoksesta tekee Einon possu Pulla, jonka hän saa lahjaksi Vihtori-enoltaan. Pulla on lelun ja tuotantoeläimen hybridi, joka päivä päivältä suuremmaksi kasvaessaan kertoo Einolle sikojen oloista sikaloissa sekä pohtii Einon kanssa muun muassa ihmisen ja eläimen välistä eroa. *Eino ja suuri possukysymys* sisältää kuvitusta ja se on suunnattu noin 7–8-vuotiaille lapsille.

Neljäs, tutkimuksen otsikossakin siteeraamani teos on Martti Linnan lastenromani *Isän luokse* (=IL, 2017), jossa yhdeksänvuotias Katri herää ilmastonmuutokseen katsottuaan isältään saadun elokuvan. Katrin isä on muuttanut kauan sitten Amazonin sademetsään elämään ekoarkea. Uusioperheessä ja koulussa Katrin ympäristötoimia ei oteta tosissaan, mutta tyttö ottaa ohjat visusti omiin käsiinsä valistaakseen passiivisia aikuisia ilmasto- ja ympäristöasioista. Katri alkaa nähdä ympärillään kuviteltuja pingviinejä ja jääkarhuja, joihin hän tukeutuu yrittäessään toimia oikein niin ympäristön kuin keuhkosairaana veljensäkin puolesta. Lopulta Katri päättää ottaa pikkuveljensä matkaan ja lähteä isän luokse Brasiliaan, sillä isä tuntuu olevan ainoa aikuinen, joka ymmärtää Katria ja

¹ Olen varmistanut kunkin kirjan kohderyhmän kustantamoilta.

ympäristökysymyksiä. Teos on kohdeteoksistani ainoa, jossa ei ole kuvia, ja romaanin kohderyhmää ovat noin 8–11-vuotiaat lapset.

Tutkimukseni ulkopuolelle jää monta mielenkiintoista ympäristöteemaista lastenkirjaa. Tutkimuskohteita valitessani luin muun muassa Tuula Pereen *Jääkarhujen matkan* (2017), Anssi Keräsen teoksen *Lossi-Lassi etelänavalla* (2018) sekä Ulla Sainion *Karhu ja Kettu: matkalla pohjoiseen* -kirjan (2019), joissa kaikissa aiheena on ilmaston lämpeneminen ja lumien tai jäätiköiden sulaminen. Näissä teoksissa ympäristösanoma oli kuitenkin niin hienovarainen, että päädyin valitsemaan suuremmin ympäristöongelmista puhuvia kirjoja. Kaikista uunituorein tutkimukseni ulkopuolelle jäävä teos on Laura Ertimon *Ihme ilmat!: miksi ilmasto muuttuu* (2019), joka on ensimmäinen lapsille suunnattu tietokirja ilmastonmuutoksesta. Ertimon teoksessa on kuitenkin niin paljon tutkittavaa, etten olisi tässä pro gradu tutkielmassa kyennyt pääsemään muiden kirjojen ohella teokseen tarpeeksi syvälle tasolle. Vaikka lastenkirjoissa kirjallisuuden genret usein sekoittuvat eikä teoksia aina voida täysin mutkattomasti luokitella vain yhteen lajikategoriaan, olisi *Ihme ilmat* vaatinut fiktiivisimpien lastenkirjojen joukossa erityistä paneutumista tietokirjamaisuuteen ja siten hieman erilaisen tutkimusotteen.

1.2 Aiempi tutkimus

Lastenkirjatutkimus on varsin elinvoimainen tutkimusala Suomessa. Lastenkirjainstituutin sivuilta käy ilmi, että 1980-luvulta lähtien lastenkirjoihin liittyviä väitöskirjoja ja lisensointitoita on julkaistu lähes vuosittain.² Erityisesti 2000-luvun alku näyttää olleen lastenkirjatutkimuksen kultakautta, sillä tutkimuksia on julkaistu useita vuosittain.

² <https://lastenkirjainstituutti.fi/muut-palvelut/asiantuntijoille/tutkimus/vaitoskirjoja-ja-lisensointitoita> [luettu 25.4.2020]

Tunnetuimpia kotimaisen lastenkirjatutkimuksen alaan kuuluvia teoksia lienee *Tapion tarhoista turkistarhoille: Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa* -antologia (toim. Laakso ym, 2011), joka nimensä mukaisesti keskittyy lasten- ja nuortenkirjojen ympäristö- ja luonnonsuojeluteemaisiin teoksiin ja tutkimukseen. Teoksessa käsitellään kirjallisuutta aina Topeliuksesta Rosa Liksomiin keskittyen niin luonto- kuin hahmokuvaukseenkin.

Hyödynnän tässä tutkielmassa suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen osalta etenkin Maria Laakson ja Marianna Koljosen tutkimuksia. Laakso on perehtynyt väitöskirjassaan (2014) Kari Hotakaisen lastenkirjojen huumoriin sekä kaksoisyleisön puhutteluun. Väitöskirjassa käsitellään myös kuvan ja sanan suhdetta lastenkirjallisuudessa, mikä nousee keskeiseksi myös kohdeteosteni analyysissa. Koljonen taas kirjoittaa parhaillaan kirjallisuuden väitöskirjaansa lastenkirjallisuuden tuotantoeläinkuvauksista. Vuonna 2017 julkaistussa pro gradu -tutkielmassaan³ Koljonen käsittelee vastaavasti tuotantoeläinkuvausta eläinoikeustemaattisesta näkökulmasta. Tutkielman kohdeteosten painotus on ulkomaisissa kuvakirjoissa. Lisäksi Koljonen on kirjoittanut vegaaniudesta kansainvälisen artikkelin, jonka toinen kohdeteos on omaan aineistooni kuuluva *Eino ja suuri possukysymys*.

Kansainvälisesti yksi tunnetuimpia lastenkirjatutkijoita on Cambridgen yliopistossa vaikuttava Maria Nikolajeva, joka on julkaissut useita lastenkirjatutkimuksen teoksia kuluneen 20 vuoden aikana. Hyödynnän tutkielmassani Nikolajevan *The Rhetoric of Character in Children's Literature* (2002) sekä *Power, voice and subjectivity in literature for young readers* (2010) teoksia.

Tutkimusaineistoni teoksia ei tietävästi ole vielä tutkittu Suomessa Koljosen *Eino ja suuri possukysymys* -teoksesta kirjoittamaa artikkelia lukuun ottamatta. Tutkimusaiheeni on kuitenkin tutkimuksellisesti merkittävä monestakin

³ Koljonen, Marianna 2017: Kinkkuli ei halua kuolla. Eläinoikeustemaattinen tuotantoeläinten kuvaus lasten kuvakirjoissa. Pro gradu -tutkielma. Yleinen kirjallisuustiede. Helsinki: Helsingin yliopisto

syystä. Ensinnäkään vastaavaa posthumanistis-ekokriittistä lastenkirjatutkimusta ei ole vielä tehty Suomessa. Toisekseen pidän kirjallisuutta merkittävänä välineenä kertoa ja valistaa lasta ympäristöön liittyvissä asioissa, minkä vuoksi on tärkeää tutkia, miten ympäristöasioista lapsille puhutaan. Kolmanneksi käytän tietävästi ensimmäisenä ympäristötoimijan termiä, jonka avulla voin keskittyä hahmojen ympäristötoimijuuden tarkasteluun.

2 POSTHUMANISTIS-EKOKRIITTINEN KIRJALLISUUDENTUTKIMUS JA YMPÄRISTÖTOIMIJUUS

2.1 Lastenkirjallisuutta tutkimassa

Lastenkirjatutkimuksen määrittelyn problematiikka liittyy sen kohderyhmän, eli lasten määrittelyn haastavuuteen. Tutkija Marleena Mustola (2014, 8–10) lähestyykin lastenkirjan käsitettä erottamalla lapsuuden ja kirjallisuuden toisistaan. Pelkästään jo se on ongelmallista, että sekä lapsuus että kirjallisuus ovat aika- ja kulttuurisidonnaisia termejä ja siten niihin liittyvät käsitykset liukuvia. Myös genrenä lastenkirjallisuus on väljä, sillä lapset voivat lukea aikuisten kirjoja ja päinvastoin.

Lastenkirjallisuuden määrittelyä vaikeuttaa myös siihen liittyvä aikuisen valta: aikuinen määrittää koko lastenkirjallisuuden kenttää, koska aikuiset sekä kirjoittavat, kustantavat, toimittavat että valitsevat luettavat kirjat lapsille. (Mustola 2014, 8–13.; Laakso ym. 2011, 16) Aikuinen on joissain tilanteissa lukijana jopa vastuussa siitä, miten lapsi ymmärtää luetun tekstin. Esimerkiksi kuvan ja tekstin suhdetta tutkineen Maria Laakson mukaan lapsilukija kykenee lukutaidottomuutensa vuoksi ymmärtämään vain kuvitusta. Tällöin vastuu tekstin lukemisesta ja ymmärtämisestä jää aikuislukijalle, jolloin Laakson mukaan ”kuviin keskittyvä lapsilukija ja kertojan äänitorvena toimiva aikuislukija saattavat myös antaa ilmaisumuodoille tyystin erilaiset painoarvot”. (Laakso 2014a, 88.)

Tämä valta-asetelma hankaloittaa lastenkirjallisuuden määrittelyä. Kirjallisuudentutkija Jacqueline Rosen mukaan kirjoittaessaan lapselle aikuinen kuvittelee kirjoittavansa jollekin viattomalle lapsihahmolle, jonka tämä määrittelee haluamallaan tavalla omiin tarkoituseriinsä sopivaksi, mikä tekee lastenkirjan määrittämisestä mahdotonta (Rose 1984, 1–2). Myös tutkija Perry Nodelman on sitä mieltä, että lastenkirjoihin on aina upotettuna aikuinen, eikä lastenkirjallisuutta voida siksi määrittää tarkasti, vaikkakin se on täysin oma maailmansa muiden

kirjallisuuden lajien joukossa (Nodelman 2008, 146–147, 206; myös Mustola 2014, 11–14).

Tutkija Peter Huntin (1990, 1) mukaan lastenkirjallisuutta ei voida määrittää genren tai tyylliseikkojen mukaan, kun taas tutkija Maria Laakso (2014a, 89) pohjaa oman Kari Hotakaisen lastenkirjoihin pohjautuvan artikkelinsa nimenomaan teoksistaan löytämiinsä ”lastenkirjallisuudelle ominaisiin tyylikeinoin” ja teemoihin jotka ”kertovat lapsista”. Laakso sanookin väitöskirjassaan, että kokeellisuus, tarkoituksellinen kaksoisyleisön puhuttelu sekä määrittelemättömyys kuuluvat nykylastenkirjan estetiikkaan (Laakso 2014b, 40, 42). Tällaisia tyypillisiä piirteitä ovat muun muassa lapsenomainen kerronta, jonka Laakso kiteyttää lapsenomaisuutta ”yksinkertaistaen, väärinymmärtäen ja karrikoiden” jäljitteleväksi, ja jossa ”kertoja pyrkii jäljittelemään lasten puhetapoja tai ajattelua”. Kertoja voi myös muokata omaa puhettaan siten, että osoittaa tietoisesti puhuvansa lapsiyleisölle (Laakso 2014b, 139, 141). Usein lastenkirjoissa kertojan asemassa on lapselle jokin helposti samastuttava hahmo, kuten inhimillistetty eläin tai toinen lapsi, sillä ne vastaavat yhteiskunnalliselta voimasuhteeltaan lapsilukijaa itseään (Nodelman 2008, 18–19; Nikolajeva 2002, 14). Laakso (2014b, 137) kuitenkin huomauttaa, että usein tällainen lapsen tasoinen kertoja aiheuttaa vaikutelman, että on olemassa vielä korkeamman auktoriteetin ja tiedon omaava kertoja, mikä jälleen kerran nostaa esiin kysymyksen aikuisten vallasta lastenkirjallisuudessa.

Tutkija Lea Pennanen (2014, 114) on sitä mieltä, että koska lastenkirjallisuus on niin vaikeasti määriteltävä käsite, tulee jokaisen tutkijan määritellä tapauskohtaisesti, mitä lapsi tai lapsuus tarkoittaa. Itse olen sitä mieltä, että tarkkaa iällistä rajaa lapsen ja nuoren tai aikuisen väliin on vaikea tehdä, ja että tällainen rajanveto riippuu aina kontekstista (esimerkiksi lapsi lain näkökulmasta, lapsi kulttuurisena määritelmänä tai henkilökohtaisena kokemuksena). Oma käsitykseni lastenkirjallisuudesta kiteytyy pitkälti Laakson kuvaamiin tyylipiirteisiin. Näkemykseni mukaan lastenkirjallisuudelle tyypillisiä ovat kuvitus, yksinkertaistettu kieli sekä satumaiseen tai fantastiseen maailmaan liittyvät mahdollisuudet. Tutkimuksessani analyysini keskiöön eivät varsinaisesti nouse

lastenkirjallisuuden piirteet, mutta esimerkiksi kuvitus sekä kerronnan keinot vaikuttavat siihen, miten tutkijana suhtaudun kohdeteoksiini.

Lastenkirjoille ominainen kuvallinen kerronta on hyvin keskeinen osa lastenkirjojen sanomaa ja lukukokemusta ja sitä voidaan pitää yhtenä tapana puhua lapselle sekä toisaalta antaa tälle aktiivinen rooli lukutilanteessa (Launis 2001, 69; Nodelman 1988, 194). Usein kuvakirjatutkimuksessa kuvan ja tekstin vuorovaikutuksesta käytetään ikonotekstin termiä. Kai Mikkonen määrittelee ikonotekstin kuvan ja sanan yhteisaktiksi, jossa ne täydentävät toisiaan välittäen kertomusta, jota ne eivät yksinään voisi välittää (Mikkonen 2005, 295–296; myös Laakso 2014a, 93). Ikonotekstin määritelmä mahdollistaa sen, että lastenkirjallisuudesta voidaan puhua multimedialisena taiteena (Laakso 2014b, 318).

Kuvakirjan käsitteen laveutta purkanut ruotsalainen tutkija Ulla Rhedin luokittelee kuvakirjat kolmeen eri kategoriaan kuvan ja tekstin suhteiden perusteella. Eeppisessä kuvakirjassa (*episka bilderboken*) kuva ja teksti etenevät niin sanotusti samanaikaisesti, eikä kuvitus kerro kuin sen, mitä tekstissä on kerrottu. Laajennetussa kuvakirjassa (*expanderade bilderboken*) sen sijaan kuvituksessa voidaan kertoa ikään kuin tekstin jatkona asioita, joita ei tekstissä kerrota. Esimerkiksi vastuu miljöön kuvaamisesta voidaan jättää kuvittajalle ja kuvitukseen. Varsinaisessa kuvakirjassa (*genuina bilderboken*) kuva ja teksti tukevat toisiaan siten, etteivät ne toimisi toisista erillisinä (vrt. Nodelman 1988, 193–196). (Rhedin 1992, 79–103.)

Rhedinin määritelmiin nojaten pidän *Eino ja suuri possukysymys* -teosta kuvitettuna kirjana, jossa tekstiä on kuvitusta enemmän ja näin ollen teksti on keskeisemmässä asemassa analyysini kannalta. *Matilda pelastaa maailman* on eeppinen kuvakirja, sillä teksti ja kuvat tukevat toisiaan eikä kuvitus mielestäni laajenna teoksen kerrontaa. Sen sijaan *Nakki lautasella* -teosta pidän varsinaisen ja laajennetun kuvakirjan sekamuotona, ja teoksen kuvitus nouseekin tuotantoeläinhahmojen ympäristötoimijuuden analyysin kannalta keskeiseksi.

Edellä mainittujen lastenkirjalle tyypillisten keinojen lisäksi kasvatuksellinen funktio on mielestäni yksi tärkeimmistä eroista lasten- ja aikuisten kirjojen välillä. Lastenkirjojen opettavaiset päämäärät ovat peräisin aina 1700-1800-lukujen valistuksen ja romantiikan ajalta, jolloin lapsia opetettiin kirjallisuuden välityksellä kansallismielisiksi, uskontoa, isänmaata ja perhettä arvostaviksi kansalaisiksi. Etenkin 1800-luvulla lapsi nähtiin turmeltumattomana osana luontoa, mikä näkyi myös kotimaisessa lastenkirjallisuudessa. Erityisesti Zacharias Topeliuksen tuotannossa korostettiin uskonnon ja isänmaan lisäksi luonnon tärkeyttä opettavaisin tavoittein. (Ihonen 2003, 12–14; Laakso ym. 2011, 12–13; Lehtonen 2003, 22.)

Aikuisille suunnatuissa kirjoissa voi myös olla opettavainen sanoma, mutta väitän, että se liittyy usein teoksen teemaan ja voi siten vaihdella riippuen vastaanottajan lukutavasta ja tulkinnasta. Lastenkirjat sen sijaan kirjoitetaan usein lähtökohtanaan kasvatuksellinen sanoma. Kohdeteosteni lähtökohtana voidaan pitää ympäristökasvatusta, sillä jokaisessa teoksessa on jokin ympäristöongelma tai -kysymys, jota pohditaan kriittisesti ja johon etsitään ratkaisua. Näin ollen tutkimustani ohjaa ajatus teosten ympäristökasvatuksellisista funktioista.

Lähestyn tutkimusaineistoni lastenkirjoja posthumanistis-ekokriittisistä lähtökohdista. Posthumanistisessa ajattelussa luovutaan antroposentrisestä eli ihmiskeskeisestä ajattelusta, jossa ihminen asettuu hallitsevaan asemaan muihin inhimillisiin ja ei-inhimillisiin olentoihin nähden. Näin ollen posthumanismi etsii vaihtoehtoisia tapoja ymmärtää eri olentoja ja niiden välisiä suhteita. Kuten teorioissa yleensä, myös posthumanismissa on nähtävissä erilaisia suuntauksia, kuten kiinnostus ei-orgaaniseen ja orgaaniseen, eläimiin ja ei-inhimillisiin sekä koneisiin osana muita elämänmuotoja. Yhteistä posthumanismin suuntauksille on kuitenkin luonnon ja kulttuurin välisen dikotomian purkaminen. (Lummaa & Rojola 2014, 14–19; Rojola 2014, 132.) Yksi keino purkaa tätä dikotomiaa on kyseenalaistaa ei-inhimillisten personifikaatiot, sillä ne eivät anna eläimelle merkitystä eläimenä, vaan metaforana. Inhimillistämistä pidetään eläimen ja ihmisen eroa vahvistavana tekijänä, sillä eläin nähdään usein puutteellisena, koska

siltä puuttuvat tietyt inhimilliset piirteet, kuten puhekyky. (esim. Rojola 2014, 146–148.)

Oma posthumanistinen kiinnostukseni keskittyy eläimiin ja ei-inhimillisiin toimijoihin suhteessa inhimilliseen. Pysin tutkimuksessani tarkastelemaan erilaisia kirjallisia toimijoita purkamalla niiden välisiä hierarkioita, jotka usein johtuvat lajismista eli lajien välisestä eriarvoisuudesta (vrt. Lummaa & Rojola 2014, 20). Tutkielmassani tämä tarkoittaa konkreettisesti sitä, että toimijuutta tarkastellessani analysoin kunkin hahmon toimintaa arvottamatta sitä esimerkiksi inhimillisinä pidettyihin toimintatapoihin vertaamalla. Posthumanistinen näkemykseni on, että jokainen olento (inhimillinen tai ei-inhimillinen) toimii omalla tavallaan, eikä mikään tietty toimintatapa ole toista parempi tai arvokkaampi.

Tutkielmaani voidaan pitää myös ekokriittisenä kirjallisuudentutkimuksena. Posthumanismin tavoin ekokriitikki pyrkii luonnon ja kulttuurin välisten rajojen hälventämiseen tarkastelemalla luontokuvauksia ja niiden ylläpitämiä luontokäsityksiä. Ekokriitikki problematisoi yleisesti sen, miten inhimillinen kieli ylläpitää luonto–kulttuuri -dikotomiaa. Näin ollen esimerkiksi kirjallisuuden tekstuaaliset luontokuvaukset perustuvat inhimillisille luontokäsityksille. (Laakso ym. 2011, 12; Vrt. Lummaa 2010, 22–23.) Ekokriittinen tutkimusotteeni näkyy tavassani tarkastella ei-inhimillisiä eläinhahmoja arvottamatta niiden toimijuutta inhimillisinä pidettyjen piirteiden kautta. Keskityn erityisesti eläinhahmoihin ja siihen, miten ne ylläpitävät eläimiin, sekä toisaalta ihmisen ja eläimen väliseen suhteeseen liitettyjä käsityksiä. Myös kohdeteoksiani voidaan itsessään pitää ekokriittisinä kannanottoina, sillä niiden ympäristö- ja eläinteemat pyrkivät lähtökohtaisesti purkamaan luonnon ja kulttuurin eroa osoittamalla sekä ihmisen ja luonnon samankaltaisuus että lisäämällä ympäristötietoutta.

2.2 Ympäristötoimijuus

Tutkielmani keskeisin teoreettinen käsite on *ympäristötoimija*, jolla viitataan tutkimieni teosten hahmoihin ja niiden toimintaan suhteessa ympäristöön. Olen kehittänyt termin kuvaamaan mahdollisimman kattavasti mutta yksinkertaisesti sitä, mitä kohdoteoksissani tutkin. Ympäristötoimija tai -toimijuus kuulostaa yksinkertaiselta, mutta tullakseen oikein ymmärretyksi se vaatii teoreettisten lähtökohtien avaamista.

Lähestyn ympäristön käsitettä 1960-luvun ympäristöheräämisen aloittajanakin pidetyn Rachel Carsonin *Äänetön kevät* -teoksen (1962, 14–15) avulla. Siinä Carson määrittelee ympäristön asiaksi, joka on vuorovaikutuksellisessa suhteessa elollisiin olentoihin, kuten ihmisiin, kasveihin ja eläimiin. Siinä missä ympäristö muovaa elollisia olentoja määrittämällä niiden kasvuympäristön, myös elolliset olennot voivat vaikuttaa toiminnallaan ympäristöön. Tästä Carson käyttää esimerkkinä ihmisen käyttämiä ympäristömyrkyjä ja niiden tuhoisia vaikutuksia muihin elollisiin olentoihin.

Kielitoimiston sanakirjassa⁴ ympäristö määritellään seuraavasti: se on ”jotakin ympäröivä alue, lähistö, ihmistä ympäröivä luonto, miljöo sekä kasvupaikka”. Luonto⁵ sen sijaan määritellään ihmisen mahdollisimman vähän tai ei laisinkaan muokkaamaksi maaperäksi ja vesi- ja ilmakehäksi kaikkine kasveineen ja eläimineen. Toisaalta luonnolla voidaan tarkoittaa ja kuvata myös ihmisen ominaisuuksia. Pelkistetty ero ympäristön ja luonnon välillä on nähdäkseni se, että ympäristö sananmukaisesti ympäröi ihmistä, kun taas luonto on jotain, mihin ihminen kuuluu. Ympäristöä voivat olla myös luontoon kuulumattomat asiat, kuten kulttuurin tuotteet ja rakennukset, mutta luonto on aina jotakin orgaanista ja itsenäistä, jota ihminen ei ole rakentanut.

Sekä luonto että ympäristö käsitetään kuitenkin usein asiana, jota ihminen hallitsee tai ainakin pyrkii hallitsemaan. Kuten Carson (1962, 14) on aikanaan asian hyvin tiivistänyt, ”on yksi ainoa laji – ihmislaji – saavuttanut voiman muuttaa

⁴ <https://www.kielitoimistonanakirja.fi/#/ymp%C3%A4rist%C3%B6> [haettu 5.2.2020]

⁵ <https://www.kielitoimistonanakirja.fi/#/luonto> [haettu 26.3.2020]

luonnon toiseksi siinä maailmassa, jossa se elää”. Sen lisäksi, että ihminen toiminnallaan vaikuttaa omaan elinpiiriinsä, se vaikuttaa myös ympäröivän luonnon elinpiiriin, ja tulee siten toiminnallaan sekä tuhonneeksi että alistaneeksi muun luonnon itselleen. Haluan kuitenkin painottaa, että puhuessani luonnosta ja ympäristöstä hahmojen yhteydessä tarkoitan erityisesti juuri kohdeteosteni fiktiivisten maailmojen ympäristöä eli niitä luonnontiloja ja elinpiirejä, jotka ympäröivät kohdeteosteni hahmoja. Näin ollen ympäristöksi lukeutuvat konkreettiset elin- ja asumisolot, mutta myös teoksissa vallitsevan maailman luonnon- ja ilmaston tila.

Toimijan käsite taas liittyy toimintaan ja toimimiseen, jotka molemmat viittaavat aktiiviseen tapahtumaan ja sen toteuttamiseen. Toimijuus viittaa yleensä subjektin toimintaan johonkin asiaan liittyen ja/tai sitä muuttaen (vrt. McNay 2016, 39). Kuten filosofi ja antropologi Bruno Latour (2005, 46) on huomauttanut, ei toimijan määrittäminen ole koskaan yksiselitteistä, sillä se kuka toimii ja miten riippuu aina toimijan suhteesta ympäristöönsä. Usein puhuttaessa toimijasta viitataan ihmiseen: sanakirjassa⁶ toimija määritellään henkilöksi ja esimerkiksi kirjallisuustieteissä toimijalla (engl. *actor* tai *actant*) viitataan yleensä henkilöhaamoon, joka muistuttaa ihmistä. Tämä johtuu osittain siitä, että varsinkin fiktiivisten tarinoiden kohdalla vertaamme niin hahmoja kuin tapahtumia todellisen kaltaiseen maailmaan ja sen henkilöihin ja tapahtumiin (Steinby 2013, 69). Osittain käsitys toimijan ihmisyydestä liittyy vahvasti edellä mainittuun ihmisen ja luonnon väliseen dikotomiseen hierarkiaan, jossa ihmisen elämää ja toimintaa pidetään arvokkaampana kuin niin kutsuttujen toislajisten eläinten. Tällöin inhimillistä, kielellistä toimintaa pidetään ainoana oikeana toiminnan mahdollistavana välineenä (vrt. Aaltola & Keto 2015, 8; Lummaa 2010, 29). Usein kirjallisuudessa teosten toimijoiksi valitaan sellaisia hahmoja, joihin lukija kykenee samaistumaan. Tästä syystä aikuisten fiktiossa hahmot ovat usein ihmisiä, kun taas lastenkirjallisuudessa käytetään usein ei-inhimillisinä pidettyjä eläin- tai leluhahmoja, jotka ovat

⁶ <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/toimija> [luettu 4.3.2020]

ominaisuuksiltaan lapsen kaltaisia tai samankaltaisessa voimasuhteessa kuin lapsi yhteiskuntaan (Nikolajeva 2002, 14).

Toimijuutta on tutkittu viime vuosikymmeninä verrattain paljon. Siitä ovat kirjoittaneet Latourin lisäksi esimerkiksi feministi ja biologi Donna Haraway ja fyysikko, tieteenfilosofi ja feministi Karen Barad⁷. Kotimaisessa kirjallisuudentutkimuksessa (esim. Aholainen 2018 ja Lummaa 2010) toimijuuden tarkasteluun on aiemmin sovellettu nimenomaan Karen Baradin, Donna J. Harawayn ja Bruno Latourin toimijuuskäsityksiä.

Oman tutkielmani kannalta relevanteimpana toimijuuden lähestymistapana pidän Bruno Latourin ajattelua. Teoksessaan *Politics of Nature* (2004) Latour määrittelee poliittisen ekologian käsitteen, jonka päämääränä on luonto–kulttuuri -dikotomian purkaminen ja luonnon hyväksyminen osaksi poliittista päätöksentekoa. Puhuessaan luonnosta Latour ei tarkoita luontoa sellaisena kuin se yleensä käsitetään, vaan hänen laajassa luontokäsityksessään yhdistyvät ”monimuotoiset olennot”, kuten koneet, kuluttajat, instituutiot ja eläimet. Hänen mukaansa ekologia purkaa luonnon rajat ja määrittää siten uudelleen sen toimijat. (Latour 2004, 2–3, 21.)

Kaksinapaisen luonto–kulttuuri -jaon tilalle Latour ehdottaa yhtä kollektiivia, jossa politiikka ja luonto sulautuvat yhteen. Kollektiivi määritellään sellaisten olentojen yhtymäksi, jotka kykenevät keskustelemaan keskenään. Näin kollektiivin käsite purkaa perinteistä luonto–kulttuuri -dikotomiaa, sillä ei-inhimilliset olennot vapautuvat objekti asemastaan samoin kuin inhimilliset

⁷ Baradin keskeinen käsite on toimijuusrealismi, jossa todellisuus rakentuu materiaalisen ja diskursiivisen sekoittumiseen (Aholainen 2018, 6). Haraway taas korostaa toimijuuden syntyä lajien välisessä vuorovaikutuksessa ja näkee maailman jakautuvan materiaalis-semioottisiin, ”aineellisiin ja symbolisiin kytköksiin” (Lummaa 2010, 111). Omassa tutkimuksellisessa kiinnostuksessani eivät kuitenkaan korostu niinkään materiaalisen ja semioottisen kietoutumat sellaisinaan, vaan painotan luennassani sitä mahdollista tai niitä mahdollisia fiktiivisiä tiloja, joissa kirjallisesti konstruoidut toimijat voivat toimia tasavertaisesti toisiinsa nähden. Koska kyse on lastenkirjallisuudesta, tarkastelen materiaalisen ja fiktiivisen maailman yhteyttä siitä näkökulmasta, että lapset rakentavat materiaalisen maailman käsityksiään kirjallisuuden kautta (vrt. Riihinen 12.12.2019). Toisin sanoen lapset voivat pitää totena sellaista, mikä tapahtuu fiktiivisessä maailmassa, jolloin kirjallisuus voi vaikuttaa lapsen maailmankuvaan.

subjektiudesta. Latour kuitenkin muistuttaa, ettei kollektiivia voida luoda noin vain, vaan se vaatii prosessin, jossa luonto ja yhteiskunta määritellään uudelleen niiden yhteen saattamiseksi. (Latour 2004, 29–30, 51, 57.)

Ennen kollektiivin muodostamisprosessin alkua on kuitenkin muutettava käsitystä keskustelusta ja sen inhimillisestä ulottuvuudesta. Kollektiivin politiikka ei voi perustua inhimillisellä tavalla käsitetylle keskustelulle, sillä luonto ei keskustele sellaisella tavalla, kuin me inhimilliset keskustelun käsitämme. Poliittisen ekologian käsitteessä puhe ei ole inhimillisten etuoikeus, vaan myös ei-inhimilliset voivat osallistua keskusteluun puolestapuhujien (*spokespersons*) välityksellä.⁸ Latour pitää tieteentekijöitä puolestapuhujina ja heidän välineistöään ikään kuin puheproteesina eli ei-inhimillisen väylänä saada äänensä kuuluviin. Ei-inhimillisen puhe ei Latourin mukaan ole aina suoraa puhetta, vaan ei-inhimillinen voi puhua jonkin välityksellä tai jollekin, kuten puolestapuhujalle. Yleensä puhetta on pidetty vain ihmisen yksinoikeutena, mutta määrittämällä puheoikeuden myös ei-inhimilliselle, vahvistamme erilaisten toimijoiden välistä demokratiaa. (Latour 2004, 62–69.)

Kollektiivia ei voida noin vain nimetä olevaksi, vaan se rakentuu nelivaiheisen, keskustelevan prosessin seurauksena. Prosessi alkaa propositiosta eli kollektiiviin liittämisen ehdotuksesta. Propositionien liittäminen osaksi kollektiivia tapahtuu artikuloimalla: mitä paremmin propositio artikuloidaan, sen todennäköisempää sen liittäminen osaksi kollektiivia on. Proposition artikulaation prosessi aiheuttaa ensin hämmennystä niissä, joille sitä on ehdotettu. Tämän jälkeen eräänlainen kollektiivin tuomaristo neuvottelee vastaanotetusta ehdotuksesta. Mikäli propositio läpäisee tuomariston, se pääsee ensin osaksi kollektiivin hierarkiaa ja siten kokonaiseksi osaksi kollektiivin instituutiota. (Latour 2004, 122–123, 237, 247.)

⁸ Latourin ajattelussa ristiriitaista on nähdäkseni se, että puhe ei ole vain inhimillisen yksinoikeus, mutta silti hänen mukaansa puheen mahdollisuutta voidaan tarjota ei-inhimilliselle vain metaforisesti. Myös puolestapuhujien objektiivisuutta keskustelun toisen osapuolen, eli ei-inhimillisen, äänenä voidaan kyseenalaistaa. Poliittinen ekologia kuitenkin pyrkii lopulta puolestapuhujista luopumiseen siten, että ne joiden puolesta puhutaan, saisivat äänensä kuuluviin itse. (Latour 2004, 70.)

Sovellan Latourin poliittisen ekologian käsitettä tutkielmassani, valjastamalla sen kriittiseksi lukutavaksi tai tulkintakontekstiksi analyysilleni. Tässä tutkimuksessani kollektiivi on ympäristötoimijoiden yhteisö ja ehdottamani propositio on hyväksyttävä eli artikuloida ei-inhimilliset eläinhahmot osaksi ympäristötoimijuuden kollektiivia. Pidän itseäni ei-inhimillisten puolestapuhujana, jolloin tehtävänäni on edellä mainittu artikulaatio. Kollektiivin ”tuomaristona” ja neuvottelijoina pidän kirjallisuustieteen tiedeyhteisöä, joka joko hyväksyy tai ei hyväksy tekemääni propositiota siitä, että myös ei-inhimilliset hahmot voivat osallistua ympäristötoimintaan.

Kollektiivin muodostuminen perustuu jatkuvalla liikehdinnällä ja uudelleen neuvottelulle (Latour 2004, 122), joten koen, että tämä tutkielmani on yksi propositio muiden vastaavaa päämäärää tavoittelevien propositioiden joukossa. Tällainen propositioiden joukko voi esimerkiksi olla posthumanistisen tutkimuksen suuntaus, joka on keskittynyt ei-inhimillisen toimijuuden laajempaan huomioimiseen. Yhdessä muiden tutkimusten kanssa laajempi tiede- ja/tai poliittinen yhteisö toivottavasti hyväksyy sen, että ei-inhimillinen toimijuus saavuttaa tasavertaisen hyväksynnän inhimillisen toiminnan rinnalla.

Sekä tutkimukseni että poliittisen ekologian ajatuksen kannalta on hyvin keskeistä se, miten kirjallisuus ja representaatiot käsitetään. Representaatiolla tarkoitetaan yleensä jonkin poissa olevan tai puuttuvan esittämistä, jäljittelyä, edustamista tai näkyväksi tekemistä (Knuutila & Lehtinen 2010, 10–11). Kirjallisuudentutkimuksen ja representaation välinen suhde on ollut mutkikas ja representaation merkitys on vaihdellut aikojen saatossa eri teoreettisten diskurssien mukaan. Esimerkiksi strukturalistit pitivät esittävyttä toisarvoisena ja keskittyivät kirjallisuuden tulkinnassa tekstin rakenteen sekä merkkien osien välisen suhteen tarkasteluun. Semioottisen tutkimuksen näkökulmasta taas ajateltiin, että erilaisia merkkejä voidaan tulkita loputtomiin, jolloin kirjallisuus tuntui pakenevan representaation jäljittelevää ideaa. Kirjallisuuden ja representaation suhdetta käsitelleen Harri Veivon mukaan kirjallisuus on aina välittynyttä maailman jäljittelyä, ”joka toimii ensisijaisesti teoksen kokonaisuuteen nähden mutta jolla voi

olla myös laajempaa merkitystä” esimerkiksi yhteiskunnallisena väitteenä. (Veivo 2010, 136–137, 156–157.) Veivo painottaakin, että kirjalliset representaatiot toteutuvat vasta tullessaan tulkituiksi, eli luetuiksi. Koska representaatio käsitetään eri tieteenaloilla eri tavoin, on sen tarkastelu tutkimus- ja tutkijakohtaisesti tärkeää.

Latour (2004, 41, 86–87; myös Lummaa 2010, 167) käsittää representaation puolesta puhumisena ja edustamisena, ei niinkään esittämisenä. Itse pyrin tutkielmassani ajattelemaan vastaavalla tavalla, jolloin näen sekä kirjalliset hahmot että kohdeteokseni tapoina puhua ei-inhimillisen kanssa ja sen puolesta. Rita Felskin (2011) mukaan Latourin ei-inhimillisen toimijuuden käsitykset voidaan laajentaa kirjallisuustieteisiin ajatteleamalla kirjallisia teoksia ei-inhimillisinä toimijoina. Teokset pyrkivät erilaisin keinoin vaikuttamaan vastaanottajiinsa, joten niitä voidaan siinä mielessä pitää toimijoina. Teokset taas koostuvat muiden toimijoiden välisestä vuorovaikutuksesta, kuten hahmojen ja kerronnallisten keinojen samanaikaisesta toimijuudesta.

Otankin tutkimukseni lähtökohdaksi felskiläisen käsityksen kirjallisuudesta ei-inhimillisenä toimijana. Kohtelen teosteni hahmoja ikään kuin materialistisen maailman puolestapuhujina, en niinkään materialistista maailmaa esittävinä representaatioina. Koska tutkimusaineistoni on lastenkirjallisuutta, joudun kuitenkin paikoin hieman venyttämään tätä representaatiokäsitystä. Lapsilukija ei välttämättä kykene erottamaan materialistista eläinhahmoa ja kirjallisuuden konstruoimaa eläintä toisistaan. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsi rakentaa käsityksiään materialistisista eläimistä kirjallisuuden avulla. Lapsen näkökulmasta kohdeteokseni eläimet saattavat siis representoida esittävässä mielessä materialistisia eläimiä, eivätkä lapset välttämättä näe kohdeteosteni eläinhahmoja puolesta puhumisena. Vaikka tulkitsenkin kohdeteosteni eläinhahmoja yleisellä tasolla ei-inhimillisten ympäristötoimijoiden puolestapuhujina, arvioin myös sitä, miten teosten eläinhahmot ja niistä annettu kuva voi vaikuttaa lapsen näkemykseen materialistisista eläimistä.

3 EI-INHIMILLISET HAHMOT YMPÄRISTÖTOIMIJOINA

3.1 Hybridisian ympäristötoimijuus

Eino ja suuri possukysymys -teoksen tapahtumat kietoutuvat pitkälti Pulla-nimiseen sikaan⁹, jonka Eino-poika saa enoltaan Vihtorilta lahjaksi. Pulla on lelusika, jonka voi Vihtorin mukaan syödä, sillä ”niin on tarkoitettu. Se on sellaista ainetta” (EJSP 16). Syötävä lelu tuntuu Einon mielestä ajatuksena järjettömältä ja hän pohtii, ettei eno varmaankaan todella tarkoittanut, mitä sanoi. Pullaa ei vielä tässä vaiheessa oletettu ulos laatikostaan, sillä Eino haluaa toisaalta pitkittää jännitystään ja arvailla, mitä paketissa on, mutta toisaalta häntä myös pelottaa laatikon sisältö. Laatikkoa kuvaillaan salaperäiseksi ja se tuntuu Einosta ”säteilevän jotakin outoa” (EJSP 17–18).

Pulla kuvataan vahvasti personifioituna hahmona. Se on ”oudon elävän tuntuinen”, se tuottaa inhimillisen kaltaista puhetta, vaikka on sekä lelu että eläin, se asuu ihmismäisesti sisustetussa talossa kuten ihmiset ja se on Einolle ystävä, jonka kanssa voi touhuta samoja asioita kuin ihmisystävienkin kanssa. Toisaalta se on kuin tuotantoeläin, sillä Pullalla on kova kiire kasvaa 500-kiloiseksi. Pulla myös objektivoidaan Einon omistamaksi tavaraksi, mikä on sikamaisuuden ja lelumaisuuden rinnalla yksi sen ei-inhimillisinä pidetyistä puolista. Koska Pullassa yhdistyvät sekä inhimilliset että ei-inhimilliset piirteet, tulkitsemme sen eläimen ja lelun hybridiksi. Myös se, että Eino pitää Pullaa aluksi pelottavana eikä osaa suhtautua puhuvaan sikaan, kielii tyypillisestä hybrideihin kohdistuvasta epäluuloisuudesta, joka johtuu sen luonnottomuudesta: eläimen ei pitäisi pystyä puhumaan ihmisten kieltä eikä leluja pitäisi voida syödä.

⁹ Pulla käyttää itsestään termiä sika, mutta ihmiset ja kertoja puhuvat siitä possuna (EJSP 22). Koska keskityn työssäni erityisesti eläimiin ja niiden toimijuuteen, valitsen käyttäen Pullasta myös sika-termiä.

Hahmoa, jossa yhdistyy vähintään kahta, yleensä sekä ei-inhimillistä että inhimillistä olentoa, kutsutaan kimeeraksi tai hybridiksi. Usein hybridihahmoja esiintyy tieteisfiktioissa ja kauhussa, josta tunnetuimpana esimerkkinä voidaan pitää Frankensteinin hirviötä. Yleensä hybridihahmossa yhdistyy ihmisen ja robotin tai muun tieteen nimissä syntyneen olion piirteitä, mutta myös monen eläinlajin yhdistelmää voidaan pitää hybridihahmona. Tällaisia hahmoja yhdistää luonnottomuus, sillä niiden rajat ylittävä olemus aiheuttaa sen, että niihin suhtaudutaan problemaattisesti. Hybridit mielletään usein hirviömäisiksi ja niihin voi liittyä uhkaavuuden tunnetta. Välttämättä näin ei kuitenkaan ole, vaan uhkaavuus saattaa syntyä ainoastaan siitä, ettemme tiedä, miten hahmoon tulisi suhtautua sen rajat ylittävän olemuksen vuoksi. (Raipola 2015, 159–161.)

Kaikkitietävä kertoja kuvailee Pullaa ulkoisesti ”vaaleanpunaiseksi pehmeäksi olioksi” (EJSP 22) ja Einon mielestä Pulla näyttää ”tosi söpöltä” (EJSP 24). Se kuvataan lemmikkimäiseksi siaksi, joka kytketään ulos mennessä hihnaan ja joka nukkuu usein kuvissa kerällä, välillä jopa Einon kanssa saman peiton alla. Eino huolehtii siitä samalla tavalla kuin ihminen huolehtii lemmikkieläimistä. Näin Pullasta välittyy kuva olentona, joka tarvitsee ihmisen huolenpitoa ja läsnäoloa.

Hirviömäisiin hybridihahmoihin liittyy monesti myös söpöinä pidettyjä ominaisuuksia, jotka ovat usein lapsenomaisia, hahmon fyysistä tai henkistä heikkoutta osoittavia tekijöitä (Raipola 2015, 172). Vastaavaa ”söpöyttämistä” voidaan kutsua kriittisen eläintutkimuksen termillä bambifioinniksi, jossa kuvattu eläin tehdään lapsenkaltaiseksi (ks. De Waal 2001, 71–74). Pullan kohdalla pidän merkittävänä sitä, että se bambifoidaan ainoastaan ihmisen näkökulmasta. Tarinan kertoja ja ihmishahmot kutsuvat Pullaa possuksi, eli sillä viitataan joko vauvasikaan tai possuun lihatuotteena. Varsinkin possu -termi luo söpömpiä mielikuvia eläimestä kuin sika, sillä possusta tulee mieleen pieni ja söpö porsas, kun taas siasta iso ja aikuinen eläin. Pulla pitää itseään kuitenkin sikana, josta tulee ”megajätisika” eli niin iso, ettei sitä voi nähdä yhdellä vilkaisulla (EJSP 22). Eino myös ajattelee, ”ettei leluilla tai muilla esineillä” ole tunteita tai kykyä ajatella (EJSP 25), kun taas

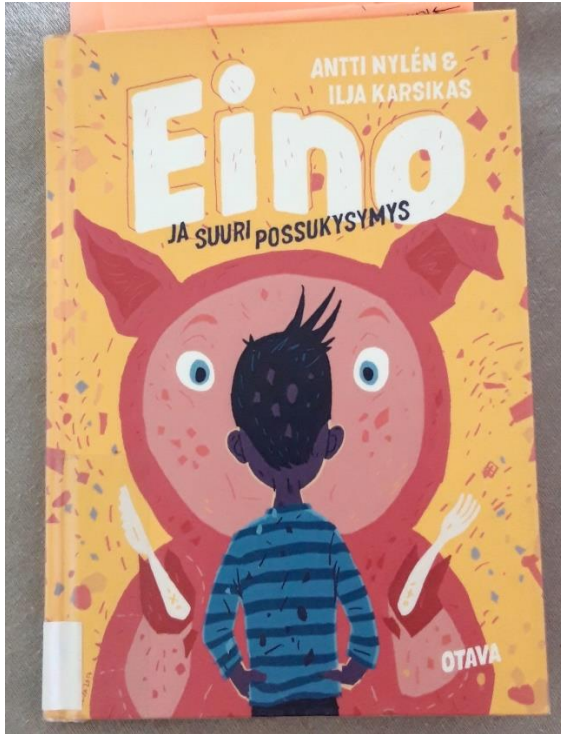
Pulla julistaa olevansa ”suuri ajattelija”, joka kykenee ratkaisemaan kaikki maailman ongelmat (EJSP 31).

On huomionarvoista, ettei Pullan tunteita kuvata juuri lainkaan. Tämä tulee esimerkiksi ilmi kohtauksessa, jossa Eino ja Pulla kiistelevät eläin -sanon määritelmästä: ”Mitä sana ’eläin’ sitten sinusta tarkoittaa”, Eino kysyi ärtyneenä. [...] ”Et kuunnellut riittävän tarkasti”, Pulla vastasi rikkiviisaan näköisenä” (EJSP 42). Kuten katkelmasta huomataan, kertoja kykenee tulkitsemaan Einon toimintaa tämän tunteista käsin, mutta Pullaa kuvaillaan vain sen perusteella, miltä se näyttää. Myöhemmin kertoja sanoo, että Pulla *ei näyttänyt* kuuntelevan sen sijaan, että hän sanoisi ”Pulla ei kuunnellut” (EJSP 44).

Einon unessa Pullan tunteita fokalisoidaan ikään kuin hänen omasta näkökulmastaan, vaikka kyseessä onkin ihmishahmon näkemä uni ja siten myös Einon näkökulma. Unessa Pulla on yksin villisikana metsässä ja nauttii vapaudestaan. Kertoja kertoo, miten ”ilma tuoksui Pullasta ihanalta” ja miten ”se oli täynnä elämäniloa” (EJSP 73). Kertoja tuntuukin olevan kaikkietävä ainoastaan ihmishahmojen osalta unikohtausta lukuun ottamatta. Tämä kertoo kertojan suhteesta inhimillisiin ja ei-inhimillisiin hahmoihin. Kertojan kykenemättömyyttä tietää eläimen tunteita voidaan pitää kannanottona sille, ettei ihminen voi tietää ei-inhimillisen tunteista. Toinen mahdollinen tulkintatapa on, ettei kertojan mielestä eläimen tunteilla ole merkitystä tai että niiden kuvaus on ihmisen tunteisiin nähden toissijaista. Kolmantena tulkintatapana pidän sitä, että Pulla yksinkertaisesti on teoksen sivuhahmo, eikä hänen tunteidensa kuvauksella näin ollen ole niin suurta merkitystä kuin Einon hahmon tunteiden kuvauksella.

Mutta onko Pulla ”vain” sivuhenkilö? Yleensä teoksen päähenkilö on se hahmo, jonka nimi esiintyy teoksen kannessa ja jonka toiminnan ympärille teoksen juoni kietoutuu (Nikolajeva 2002, 47). *Eino ja suuri possukysymys* on tästä näkökulmasta mielenkiintoinen, sillä sen kannessa esiintyy ainoastaan Einon nimi, mutta kansikuvassa Pullan kasvot ovat katsojaa kohden, kun taas Einoa kuvaava poikahahmo on kannen etualalla pienellä selin katsojaan. Melkein näyttää, että syöjän ja syömisen kohde ovat vaihtaneet paikkaa, kun Pulla-sialla on käsissään

aterimet ja Eino seisoo tämän edessä. Pullan silmät ikään kuin tapittavat katsojaa suoraan ihmishahmon takaa.

(EJSP, kansi)

Kumpaa hahmoa siis tulisi pitää teoksen päähenkilönä? Pullaa voisi sen perusteella pitää teoksen päähenkilönä, että juoni etenee pitkälti Pullaan liittyvän toiminnan kautta. Yleensä lastenkirjoissa henkilöt kehittyvät tarinan aikana, mikä Pullan kohdalla rajoittuu fyysiseen kehitykseen suureksi kasvamisena. Pidänkin Einon hahmoa siinä mielessä enemmän päähenkilönä, että Eino kasvaa teoksessa nimenomaan henkisesti muuttaessaan suhtautumistaan eläimiin ja ruokaan. Näin ollen pidän Pullaa katalyyttina eli hahmona, joka vaikuttaa suuresti päähenkilöön, sillä Pullan toiminta saa aikaan Einossa edellä mainitun muutoksen. Pulla on myös allegorinen sisäistekijä, jolla on selkeästi opettavainen päämäärä ja joka on vastuussa teoksen ideologisesta sanomasta. Usein lastenkirjoissa eläin- tai

leluhahmo voi ottaa sisäistekijän ja aikuisen roolin kasvattajana ja muutoksen aiheuttajana. (Nikolajeva 2002, 7–8, 12, 35, 94, 104.)

Pullan toiminta tuntuukin olevan enemmän verbaalista kuin fyysistä. Sisäistekijän ideologia välittyy lukijalle Pullan puheenvuorojen välityksellä. Pulla argumentoi enimmäkseen ruokaan ja syömiseen liittyvistä eettisistä kysymyksistä, kuten siitä, mitä ylipäätään voidaan pitää syötävänä:

Pulla ihaili itseään tyytyväisen näköisenä. ”Ei sinua ihan oikeasti voi syödä!”

”Miten niin ei voi?” Pulla ihmetteli.

”No koska sinä olet minun possuni”, Eino sanoi. ”Sitä paitsi olet *tavara*. Tavaroita ei voi syödä.”

”Voipas. Voisit hyvin syödä vaikka pieniä kiviä tai legopalikoita”, sanoi Pulla näsäviisaasti. ”Mutta kivet ja legot eivät ole ravitsevia, etkä pysty sulattamaan niitä. Niiden syömisessä ei olisi mitään järkeä.” (EJSP 34)

Pulla-argumentaatio on niin sanotusti etenevää. Hän aloittaa ruokaan liittyvän argumentointinsa opettamalla Einolle, mitä ylipäätään voimme pitää ruokana ja millä perustein. Hän jatkaa puhettaan opettamalla, että ”kaikki elävät olennot tarvitsevat ruokaa, mutta lisäksi kaikki ruoka on tehty jostain elävästä” (EJSP 36). Tarinan edetessä Pulla laajentaa argumentaatiotaan ihmisten ja eläinten väliseen samuuteen toteamalla, ettei ”ystävien tarvitse olla samaa lajia” (EJSP 45). Tätä ajatusta pitkin hän rakentaa aasinsillan, jonka toisella puolella hän luennoi Einolle siitä, miten huonosti hänen lajitovereitaan kohdellaan tuotantosikaloissa, mikä taas palauttaa Pullan hahmon ideologian kysymykseen siitä, mikä on ruokaa ja millaisin (eettisin) perustein.

Kaiken edellä mainitun huomioon ottaen pidän hyvin mielenkiintoisena sitä ristiriitaa, että vaikka Pulla argumentoi eettisempien ruokailutottumusten puolesta, hän on sitä mieltä, ettei ihminen pärjää ilman sianlihaa ja että hänet on pakko syödä sitten, kun leikki loppuu:

”Sinä olet minun ystäväni, enkä minä syö ystäviäni.”

”Kuitenkin se on hyvin yksinkertaista”, Pulla sanoi. ”Sinun on pakko.”

[...] ”Muuten saat puutostaudin!” sika parahti. (EJSP 57)

Vaikka Eino yrittää kumota Pullan väitteen proteiininsaannista sillä, etteivät jättiläispandatkaan syö kuin bambua, pysyy Pulla väitteessään, että ihmisen on pakko syödä lihaa.

Jo Pullalle annettu nimi kuvailee sitä ikään kuin syömisen kohteena, joko makeana paisuvana pullana tai lihapullana. Kuten leivonnaispulla, Pullan tehtävä on paisua ja kasvaa 500-kiloiseksi tuotantosiaksi. Myöhemmin Pulla kuitenkin tulee toisiin ajatuksiin omasta kohtalostaan ja miettii, ”jos minua ei sittenkään kukaan söisi” (EJSP 75). Edeltävä ajatus syntyy unessa, jossa Pulla tapaa muita villieläimiä ja oppii, että vapaus on avain siihen, ettei eläin päädy syötäväksi. Tulkintani mukaan Pulla määrittää itsensä aluksi syötäväksi olennoiksi, sillä se on ihmisen hänelle antama positio.

Hän on nimensä mukaisesti syömisen objekti ja hänet on tehty ”sellaisesta aineesta”, joka ylipäättään mahdollistaa hänen syömisensä leikin loputtua. Vasta kun Pulla käsittää unessa, että viljeys on mahdollisuus välttää syötäväksi tuleminen, hän pystyy määrittämään itsensä uudelleen jonakin sellaisena, jonka ei tarvitse tulla syödyksi. Sekä unen että Pullan oman muuttuneen ajattelun kautta hän määrittyy objektiasemasta subjektiksi.

Metaforisesta näkökulmasta Pullan itseensä kohdistama muutos objektista subjektiin voi olla myös kannanotto aikuislukijaa kohtaan. Usein henkilöt, jotka vastustavat kasvisruokavaliota tai eivät tiedä siitä tarpeeksi, tuntuvat argumentoivan juuri sen puolesta, ettei ihminen pärjää ilman lihasta saatavia vitamiineja, hivenaineita ja proteiineja. Lastenkirjallisuudessa on hyvin yleistä, että lapsiyleisön lisäksi puhutellaan aikuista lukijaa. Tällöin voidaan puhua kaksoisyleisön puhuttelusta, jossa lapselle osoitettu sisältö on luonteeltaan aikuistakin kiinnostavaa (Wall 1991, 35; myös Laakso 2014b, 44–48). Pulla on kaksoisyleisön näkökulmasta samaistuttava myös aikuisille lukijoille, jotka voivat

muuttaa mielipiteensä kasvisruokavalion puutteellisuudesta Pullan oman muuttuvan ajattelutavan myötä.

Pulla-sian ympäristötoimijuuden voidaan näin ollen katsoa perustuvan kahteen seikkaan, joista toinen on Pullan hybridi- ja katalyyttihahmous ja toinen verbaalisesti aktiivinen, ulkoiseen kerrontaan perustuva toiminta. Pullan hybridiys ja katalyyttiset vaikutukset päähenkilöön ovat luonnon ja yhteiskunnan dikotomiaa purkavaa toimijuutta. Hänessä yhdistyy luonto sikamaisten piirteiden ja yhteiskunta lelumaisten piirteiden kautta. Hän ei asetu täysin moraalisenä pidetyn inhimillisen piiriin, muttei myöskään täysin moraalittoman ei-inhimillisen toimijan rooliin, vaan toteuttaa molempia. Myös se, miten Pulla vaikuttaa toiminnallaan Einoon eli ihmiseen, rikkoo käsitystä luonnon ja ihmisen erillisyydestä.

Koska Eino on oletetun lapsilukijan kanssa samanlaisessa voimasuhteessa ja koska lapsilukija oletettavasti samaistuu Einoon, kohdistaa Pulla ympäristöargumentaationsa myös lapsilukijaan. Toisaalta Pullan voidaan ajatella olevan samaistuttava myös sellaiselle aikuislukijalle, jolla on ennakkoluuloja kasvissyöntiä ja veganismia kohtaan. Tällöin Pullan argumentointi liittyen eettisiin eläin- ja ruokatottumuskesymyksiin saattavat vaikuttaa myös aikuislukijaan ja siten hänen toimintaansa ja käsityksiinsä eläimiin ja ruoan alkuperään liittyen.

Vaikka Pulla ei suoranaisesti pyri argumentoimaan kasvis- tai vegaaniruokavalion puolesta, vaan päinvastoin on sitä mieltä, ettei ihminen pärjää ilman lihaa, vaikuttaa hän Einoon siten, että Eino ryhtyy isänsä kanssa kasvissyöjiksi ja he pitävät ainoastaan vegaanisista herkuista koostuvat juhlat. Eino sanoo suoraan Pullan olleen juhlien takana, minkä jälkeen ”Pullasta tuli [...] jälleen pieni” (EJSP 90–91). Pulla siis muuttuu tässä tilanteessa aktiivisesta ympäristötoimijasta takaisin passiiviseksi leluksi, mikä osoittaa, että Pullan tehtävä niin hahmona kuin lelu-sika-hybridinäkin on vaikuttaa opettavaisten puheidensa välityksellä ympäristöön ja sen muihin toimijoihin, eikä tulla syödyksi. Pulla vaikuttaa siten omaan ympäristöönsä ja itseensä toislajisena eläimenä puhuessaan tuotantosikojen olojen puolesta ja siten pyrkimällä vaikuttamaan niin teosten hahmojen kuin fyysisten lukijoidenkin näkemyksiin tuotantoeläimistä ja

ruokailutottumuksista. Hän argumentoi myös ihmisen ja eläimen samankaltaisuuden puolesta osoittamalla, että erilaiset olennot voivat olla keskenään ystäviä, eikä eläimiä näin ollen tule kohdella sen huonommin kuin ihmisiäkään.

Pullan ympäristötoimijuus voidaan kiteyttää siihen, miten hän vastustaa antroposentrismia määrittämällä itse itsensä juuri sellaiseksi siaksi, kuin kokee itsensä, eikä alistu siihen bambifioituun possukäsitykseen, johon teoksen kertoja ja ihmishahmot häntä yrittävät määrittää. Söpönä kuvattu pehmeä ja vaaleanpunainen hybridisika hiljenee vasta, kun on saanut äänensä todella kuuluviin.

3.2 Tuotantoeläinten ympäristötoimijuus

Nakki lautasella -teoksessa lukija pääsee tutustumaan tuotantoeläimiin ja niiden elinympäristöihin eläinlääkärin matkassa. *Eino ja suuri possukysymys* -teoksen tavoin *Nakki lautasella* -kirjassa pohditaan ruoan alkuperään liittyviä kysymyksiä, joskin konkreettisemmin eläinolojen kautta. Näiden kahden teoksen eläinhahmot eroavat toisistaan radikaalisti. Opettavaiseen ja omaääniseen Pulla-sikaan verrattuna *Nakki lautasella* -teoksen tuotantoeläimet tuntuvat jäävän kovin hiljaisiksi. Äkkiseltään massoina kuvatut siat, lehmät ja kanat vaikuttavat enemmän toiminnan objekteilta kuin itse toimijoilta.

Kirjallisuuden professori Josephine Donovan on lähestynyt tuotantoeläimiä huolenpidon etiikan näkökulmasta, mikä kytkeytyy feministiseen standpoint-teoriaan. Huolenpidon etiikan tarkoitus on identifioida ja artikuloida hiljennettyjä ryhmiä, tässä eläimiä. Eläin-standpointiksikin kutsutun näkökulman tehtävänä on kuunnella eläinten ”ääntä”, jonka kautta on mahdollista päästä käsiksi niihin rakenteisiin, jotka eläimiä vaientavat. Ihmisen tehtävänä on siis artikuloida eläimiä sen tiedon valossa, etteivät eläimet itse halua tulla kaltoinkohdelluiksi tai tapetuiksi. Lähtökohtana artikulaatiolle on ymmärtää eläimet tietoisina olentoina, joilla on oma merkityksellinen tarinansa ja halu elää. Artikuloijan tulee myös pitää

artikuloitavaa eläintä tasa-arvoisena subjektina sekä kunnioittaa ja hyväksyä tämän oma kommunikaatiotodellisuus. (Donovan 2016, 82, 92, 97–99.)

Eläinten artikulointi perustuu huolenpidon etiikassa emotionaaliselle vuorovaikutukselle, joka koostuu empatiasta, sympatiasta sekä subjektien kokemusten todistamisesta. Donovan perustaa artikulaation subjektiivisille emotionaalisille kokemuksille (*emotional qualia*), joita ovat muun muassa aistikokemukset ja tunteet. Emotionaaliset kokemukset ovat ikään kuin ”näkymätön kommunikaation medium” ja ne heijastuvat Donovanin mukaan subjektien väliseen vuorovaikutukseen. Esimerkkinä Donovan käyttää eläinten ääntelyä: ” A dog’s whine, a cow’s bellow, a horse’s shying, a spider’s flight, a snake’s flinch, a bird’s screech are emotional qualia whose ethical message is unmistakable.” (Donovan 2016, 73–78.)

On sanomattakin selvää, etteivät kohdeteosteni eläimet kirjaimellisesti ääntele edellä mainitulla tavalla, mutta ne voivat kuitenkin viestiä teoksen vastaanottajalle muilla keinoilla. Koska *Nakki lautasella* -teoksen tuotantoeläimet eivät pääse samalla tavalla ääneen kuin Pulla-sika, ja koska teksti on kirjoitettu ainoastaan ihmistä fokalisoituna, kiinnitän tutkimuskatseeni kuvitukseen, jossa eläimet saavat enemmän itseilmaisun mahdollisuuksia.

Eläimiä kuvataan kahdella eri tavalla *Nakki lautasella* -teoksessa. Ne esitetään joko fyysisinä, biologisina kokonaisuuksina infoaukeamilla, joissa lukijalle kerrotaan eläimen fyysisistä ominaisuuksista, lisääntymisestä tai eläimestä valmistettavista elintarvikkeista. Näissä tietoisuuksissa eläin esitetään yleensä sivusta siten, että lukija saa sen fyysisestä muodosta mahdollisimman hyvän kokonaiskuvan. Toinen kuvauksen tapa on kuvata eläintä osana sen tuotantotilan elinoloja, eli joko navetassa, sikalassa, häkissä tai broileritilalla. Keskityn luennassani erityisesti eläinten kuvauksiin niiden tuotantoelinympäristöissä, sillä tietokirjamaisissa osuuksissa ne esitetään lukijalle hyvin objektivoidusti opettavaisen päämäärän vuoksi.

Narratologian fokalisaation käsitettä voidaan soveltaa myös kuvalliseen kerrontaan, jossa kerronnan näkökulmia voi olla useita. Fokalisaatiota

tarkasteltaessa voidaan selvittää niin kuvan katsoja ja kokija kuin katsojan asema suhteessa kokijaan. Kuten kirjallisessakin kerronnassa, voi kuvallinenkin fokalisaatio olla sisäistä tai ulkoista. Sisäisestä fokalisaatiosta kertovat muun muassa hahmojen katseiden linjat ja ulkoisesta fokalisaatiosta kuvakulman rajaaminen siten, että se ikään kuin pakottaa katsojan katsomaan kuvaa tietyllä tavalla tietyistä näkökulmasta. (Mikkonen 2005, 188–190.) Esimerkiksi tässä koko sivun kokoisessa kuvassa kuvataan sikatilan emakkoja, jotka ovat jokainen omassa häkissään:

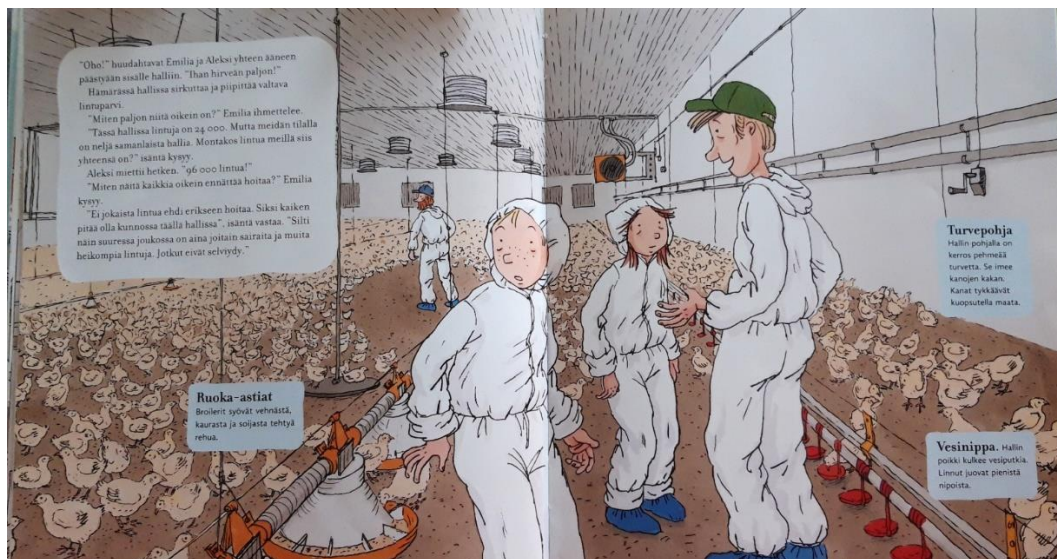

(NL, ei sivunumeroita)

Länsimaissa lukeminen tapahtuu vasemmalta oikealle ja myös kuvat esitetään tässä järjestyksessä. Kuva fokalisoituaan kuvan vasemmassa reunassa seisovien ihmishahmojen näkökulmasta. Usein kuvituksessa vasemmalle sivulle pyritään sijoittamaan sellaiset kuvattavat kohteet, joiden katsotaan edustavan ”meitä”, kun taas mahdolliset uhkaavat asiat kuvataan yleensä aukeaman oikealla sivulla. (Rhedin 1992, 178–181; Happonen 2001, 101–105.) Tässä kuvassa ”meitä” edustavat lapset, isä ja tilan isäntä, jotka katsovat emakkoja. Ihminen on siis katsoja

ja eläimet katsottavia objekteja. Koska emakkojen katseita ei näy ja kuvakulma on viisto vasemmalta oikealle, pakotetaan lukija katsomaan emakkoja kasvottomasta näkökulmasta ihmishahmojen tapaan. Näin ollen sekä sisäinen että ulkoinen fokalisaatio jää ihmiskeskeiseksi, mikä korostaa sitä, ettei eläimille, eli tässä emakoille anneta mahdollisuutta minkäänlaiseen toimijuuteen.

Lehmät ja siat kuvataan poikkeuksetta karsinoissa tai makuuparsissa. Ne kuvataan aina suurena joukkona, josta erottuvat ainoastaan sivujen etualoille sijoitetut yksilöt. Sen sijaan esimerkiksi broilerit kuvataan ainoastaan suurina massoina, mikä havainnollistaa lukijalle sitä, miten valtavista eläinmääristä on kyse ja että broilereita on mahdoton huomioida yksilöinä:

(NL)

Eläimet ovat siis aidan takana rajatussa tilassa, kun taas ihmiset ovat aidan toisella puolella vapaassa tilassa. Poikkeuksena ovat eläinten poikaset, joita lapset pääsevät silittämään ja siten tarkastelemaan lähietäisyydeltä. Ihmiset myös usein kuvataan suojarpuvuissa, mikäli he ovat eläinten kanssa lähikosketuksessa. Vaikka suojarpuvuja on aina käytetty tilojen hygieenisyyden ja eläinten terveyden takaamiseksi, vahvistavat puvut ja aitaaminen mielikuvaa ihmisten ja eläinten erillisyydestä, dikotomiasta, jossa eläin jää ihmisen rajoittamana olentona toiseksi.

Eläin voi vain katsoa ihmistä ihmisen sille osoittamasta rajatusta tilasta ja odottaa vapautumista tai muun toiminnan kohteeksi tulemistä.

Eläinten ääntelyä kuvataan teoksessa hyvin vähän, mistä ei juurikaan voi päätellä mitään siitä, miltä eläimestä tuntuu tai mitä se kokee. Lehmien kohdalla ainoat kuvatut äänet ovat robottilypsyn suhina ja naudän päästämä pieru, sikojen kohdalla ääniä ei kuvata lainkaan ja kanoja kuvataan klassisesti kotkottamisen kautta. Eläinten ilmeitä sen sijaan kuvataan äännteitä enemmän. Esimerkiksi kun lehmiä rapsutetaan tai kun ne saavat ruokaa, niiden silmät ovat kiinni ja ne ikään kuin työntävät itseään silittäjää tai silitysharjaa kohti. Ne näyttävät kuvissa rentoutuneilta ja tyytyväisiltä. Myös lypsykoneessa oleva lehmä näyttää rauhalliselta ja tyytyväiseltä. Sikalassa karsinahäkeissä olevat emot on rajattu niin, ettei niiden päitä näy lainkaan. Yhtä makuupaikkaa ja sen emoa ja porsaita kuvataan kuitenkin tarkemmin:

(NL)

Kuvassa porsaat ovat aidan toisella puolella lähes erillään emosta. Osa porsaista nukkuu tyytyväisen näköisenä lämpölampan alla ja loput porsaat näyttävät ilmeiltään hymyileviltä. Emakko sen sijaan näyttää hyvin surulliselta: sen korvat roikkuvat alaspäin, sen suu on surullisesti mutrussa ja silmissä on kaihoisa katse. Häkeissä olevien emakkojen kuvaan verrattuna tämän kuvan emakko esitetään sivusuunnasta ihmiseen nähden. Emakon kasvot näkyvät lukijan suuntaan, mutta emakko ei katso lukijaan päin. Näin ollen ulkoinen fokalisaatio pakottaa lukijan kohtaamaan emakon ja sen surullisen katseen, kun taas emakon sisäiseksi fokalisaatioksi tulkittava katseen linja on lukijaa väistävä, mikä korostaa tulkintaani emakon surumielisyydestä ja tyytymättömyydestä ahtaaseen häkkiin.

Eläinten ilmeet paljastavat näennäisesti realistisilta vaikuttavien eläinten personifikaation. Se, mikä näyttäytyy ihmiselle hymyilynä tai surumielisenä ilmeenä, ei mitä luultavimmin ole sitä eläinten maailmassa. Lehmien ja sikojen ilmeiden voidaan kuitenkin katsoa olevan osa lastenkirjallisuuden kuvallisen kerronnan argumentaatiota: lukijalle halutaan viestiä, että lehmät ovat tyytyväisiä elinoloihinsa luomutilalla, kun taas surumielinen emakko herättää katsojassa mitä todennäköisemmin empatiaa ja pohdintaa siitä, miksi emakko on erotettu poikasistaan häkkiin.

Kanat ja broilerit, jotka kuvataan varsin ilmeettöminä ja neutraalikatseisina, eivät saa vastaavanlaista ilmaisun mahdollisuutta kuin lehmät ja siat. Kanojen ja broilerien ilmeettömyyteen saattaa toki vaikuttaa se, ettei niiden nokkaa ole yhtä mielekästä kuvittaa hymyyn tai mutruun, kuin suurten eläinten kasvoja. Kuitenkin tämä suurten ja pienempien eläinten kuvauksen välinen ero kielii mielestäni tuotantoeläinten, nisäkkäiden ja lintujen välisestä hierarkiasta. Teoksen kautta syntyy vaikutelma siitä, että mitä suurempia ja hitaammin lisääntyviä eläimet ovat, sitä merkityksellisempinä niiden oloja pidetään. Lintukarja kuvataan lähtökohtaisesti suurena massana, josta yksilöitä on vaikea edes erottaa. Lehmien ja kanojen yhteydessä myös mainitaan, että kuvissa olevat tilat ovat luomutiloja, kun taas siat ja broilerit ovat ”tavallisilla” tuotantotiloilla. Eläinten ilmeet saattavat siis erota toisistaan senkin vuoksi, että teos haluaa argumentoida luomutilojen

puolesta esittämällä eläimet paremmin voivina yksilöinä luomu- kuin tavallisilla tuotantotiloilla.

Teoksen ympäristöargumentaation ja vastaanoton näkökulmasta pidän merkittävänä sitä, millainen kontrapunktin¹⁰ ristiriita kuvan ja tekstin välillä vallitsee. Kuva ja teksti eivät kohtaa toisiaan esimerkiksi kohdassa, jossa emakko makaa surullisena possuistaan eristettynä. Teksti keskittyy kuvaamaan pieniä ruokailevia porsaita, joita teosten lapset pääsevät ottamaan syliin. Infomaisissa osuuksissa kuvasta selitetään ainoastaan termi ”pahnue” sekä kerrotaan possujen tarvitsevan lämpimän makuupaikan, etteivät ne saa ripulia. Emakkoa ei kuvailla kyseisellä aukeamalla laisinkaan, ainoastaan edeltävällä aukeamalla selitetään, että emakot ovat häkeissä siksi, etteivät ne litistäisi poikasiaan. Samassa katkelmassa selitetään myös, että luonnossa emo tekisi heinistä possuille lämpimän pesän, mutta vastaavaa tilaa ei ole mahdollista rakentaa tuotanto-olosuhteisiin, sillä ”sellainen sikala olisi paljon työläämpi ja kalliimpi pitää” ja siksi ”kaupassa liha olisi kalliimpaa” (NL).

Vastaava kontrapunktin ristiriita tulee ilmi lihasikojen kohdalla. Infomaisessa, tarinasta irrallisessa osuudessa kerrotaan, että mikäli ”sikoja ahdistaa, ne voivat purra toistensa häntiä”, mikä kertoo ongelmista sikalassa. Seuraavalla, tarinaan jälleen sukeltavalla aukeamalla Aleksipoika ihmettelee erillään olevia sikoja, joiden selässä on violetit viivat. Eläinlääkäri kertoo, että toisen sian saporossa on haavoja, sillä ”muut siat ovat pureet sen häntää”. Lääkäri lääkitsee siat ja toteaa, että ”kyllä se siitä” (NL). Koska teoksessa on kerrottu, että sikalan ongelmien takia siat purevat toistensa häntiä, voidaan olettaa, että teoksen sikalassa on joitain ongelmia, jotka aiheuttavat sioille ahdistusta. Näitä ongelmia tai ahdistuneita sikoja ja heidän tulehtuneita saporoitaa ei kuitenkaan näytetä kuvituksessa.

¹⁰ Kontrapunktilla tarkoitetaan kuvan ja sanan vuorottelua tai ”toistensa säestämistä” siten, että ne tukevat kerronnallisesti toisiaan (Mikkonen 2005, 23).

Kuvituksen kautta lukutaidoton lapsi osallistuu aktiivisesti lukutilanteeseen (ks. Laakso 2014a, 88), joten kuvitusta voidaan pitää erityisesti lapsilukijalle suunnattuna sisältönä. Näin ollen on mielenkiintoista, miksi lapselle halutaan näyttää kantaaottava kuva surullisesta emakosta, mutta asiaan ei oteta kantaa suoraan tekstissä. Vastaavasti voidaan kysyä, miksi lapselle kerrotaan sikojen mahdollisesta ahdistuneisuudesta, muttei haluta kertoa kuvin, että juuri kyseisen sikalan siat ovat ahdistuneita.

Ääntelyn ja ilmeiden lisäksi yksi keino näyttää eläinten emotionaalisia kokemuksia on niiden liikkeiden kuvaus. Koska tuotantoeläimet ovat ahtaissa ja hyvin rajatuissa oloissa, niiden liikkeet ovat hyvin staattisia: joko ne makaavat tai seisovat häkeissään. Teoksen lopussa on kuitenkin aukeama otsikolla ”eläimen arvoista elämää”, jossa kerrotaan niistä asioista, joita eläimet tarvitsevat ollakseen onnellisia. Kanojen kerrotaan tykkäävän maan kuopsuttamisesta ja hiekkakylvyistä, lehmien laitumella liikkumisesta ja sikojen maan tonkimisesta kärsillään:

(NL)

Aukeaman kuvissa eläinten liike näkyy konkreettisemmin kuin tuotanto-olosuhteissa. Tähän vaikuttaa pitkälti se, että aukeaman kuvissa eläimet ovat vapaina ulkotiloissa.

Nakki lautasella -teoksen tuotantoeläinten ympäristötoimijuus voidaankin nähdä passiivis-aktiivisena toimintana, mikäli toimijuutta tarkastellaan suhteessa vapauteen. Eläimet ovat ihmisen rajaamissa tuotanto-oloissa fyysisesti passiivisia, sillä ne eivät kykene häkeissä ja karsinoissa toteuttamaan itseään. Sen sijaan teoksen viimeisellä aukeamalla, jossa kuvataan eläimiä niiden ollessa vapaina ulkona, ne kykenevät toteuttamaan niille luontaista toimintaa ja näyttäytyvät siten aktiivisina. Näin ollen eläinten fyysinen passiivisuus alkaa näyttäytyä aktiivisena ympäristötoimijutena, viestinä vapauden, tai ainakin vapaampien olojen puolesta.

Koska tuotantoeläimiä ei päästetä merkittäväällä tavalla ääneen, jää eläinten aktiivinen ympäristötoimijuus niiden ilmeiden varaan. Kuten analyysissäni osoitin, eläinten ilmeikkyys voidaan katsoa myös eläimiä arvottavaksi tekijäksi, sillä se, miten eläimen ilmeitä on kuvattu tai jätetty kuvaamatta, antaa eläinhahmolle mahdollisuuden itseilmaisuuksiin. Teoksen lehmät näyttävät ilmeiltään tyytyväisiltä niin navetassa kuin lypsykoneessakin kuvattuna, minkä yhdistän argumentaatioon luomutilojen ja niiden tarjoamien parempien elinolojen puolesta. Ei-luomutilalla elävät siat jätetään aluksi täysin kasvottomiksi rajaamalla ne häkkeihin niin, että vain niiden selät näkyvät katsojalle. Häkkisikojen vapauttamisen puolesta argumentoi kuitenkin kuva surullisesta emakosta, joka on ahtaan tilan lisäksi erotettu possuistaan. Sekä lehmien että sikojen voidaan siis katsoa saavan ilmeillään mahdollisuuden itseilmaisuuksiin, toisi kuin teoksen siipikarja, jota kuvataan lähinnä suurena, ilmeettömänä massana, josta parven yksilöt eivät saa mahdollisuutta erottautua.

Eläinten ympäristötoimijuus jää teoksen kokonaisuuden kannalta mielestäni melko passiiviseksi siihen nähden, että teoksen keskiössä on ruoan alkuperä, eli eläimet ja niiden elinolot. Toisaalta voidaan ylipäätään pitää tärkeänä sitä, että kirjassa painotetaan ruoan alkuperää ja erilaisten tilojen esittelyä, sillä monikaan lapsi ei tiedä tai ymmärrä, että nakit ja monet muut elintarvikkeet ovat peräisin

elävistä eläimistä. Koska eläimiä kasvatetaan ihmisten ruoaksi ja ihminen myös ylläpitää ruokatuotantojärjestelmää, on ihmisenäkökulma ja sen keskeisyys jokseenkin ymmärrettävä erityisesti siksi, että realistinen eläinkuvaus ei mahdollista eläimen ääneen pääsemistä ihmiskielellä. Mielestäni *Nakki lautasella* -teoksen eläimiä ja niiden toimijuutta rajoittavana sekä vaientavana koneistona voidaan pitää teoksen lähtökohtaa, jossa eläin nähdään ainoastaan ruokatuotannon kohteena. Näennäisesti äänettömien eläinten katseessa on kuitenkin volyyymia, joka edustaa ei-inhimillisen olemassaoloa kenties enemmän, kuin puhekuplamaiset äänet voisivat edustaa.

3.3 Poissa olevien eläinten ympäristötoimijuus

Martti Linnan *Isän luokse* -romaanissa eläimet esitetään edellä käsiteltyihin teoksiin verraten hyvin eri tavalla. Tarinan päähenkilö, 9-vuotias Katri ahdistuu ympäristöasioista katsottuaan isältään saamansa Al Goren dokumenttielokuvan *Epämiellyttävä totuus* (2006). Elokuvassa kerrotaan muun muassa jäätiköiden sulamisesta ja sen vaikutuksista jääkarhujen ja pingviinien elinoloihin, mikä tuntuu häiritsevän ilmastonmuutoksessa Katria kaikista eniten. Hän alkaa nähdä kuviteltuja jääkarhuja ja pingviinejä arkielämänsä ympäristöissä, ja pukeutuu välillä itsekin jääkarhupukuun ikään kuin eläinten puolesta toimiakseen. Ensimmäisen kerran Katri näkee pingviinejä matkallaan kouluun, kun Katrin äiti pysäyttää auton suojatielle päästääkseen eskarilaiset ylittämään tien:

Ensimmäinen eskareista uskalsi lähteä, ja äkkiä niistä kaikista tuli pingviinejä. Keisaripingviinejä tai muita, en minä tiedä. Aurinko paistoi niiden takaa, ja ilma niiden ympärillä höyrysi kun jäätikkö suli niiden alla. Suojatien paikalla oli vettä ja avointa merta. Pingviinien takana oli jäätikköä, mutta se suli koko ajan pois. Ensimmäisen niistä oli sukeltettava mereen. (IL 21)

Katkelmassa Katri alkaa huutaa äidilleen, että auton moottori on pysäytettävä, koska jäätiköt sulavat. ”Pingviinit” muuttuvat takaisin eskarilaisiksi, mutta Katrin hätä ei poistu: ”Haluatko sinä, että Grönlantikin sulaa?” (IL 22), Katri kysyy äidiltään. Mihin teoksessa oikeastaan viitataan, kun puhutaan pingviineistä ja jääkarhuista, jotka ovat henkilöihahmon mielikuvituksen tuotteita?

Sovellan vegaani-feministi ja tutkija Carol J. Adamsin poissa olevan viittauskohteen (*absent reference*) käsitettä tarkastellessani *Isän luokse* -teoksen jääkarhuja ja pingviinejä. Adamsin mukaan esimerkiksi teurastus tekee eläimistä poissa olevia, sillä kuolema mahdollistaa niiden läsnäolon lihana. Läsnä oleva eläin muuttuu siis teurastettaessa poissa olevaksi eläimeksi ja samalla siitä tulee ihmiselle läsnä olevaa lihaa. Eläimistä tehdään läsnä olevia kielellä, sillä eläimet uudelleen nimetään ennen niiden syömistä gastronomisin termein, kuten kyljyksiksi, koiviksi ja niin edelleen. Ihmiset eivät useinkaan ole tekemisissä tuotantoeläinten kanssa, joten eläimet tulevat läsnä oleviksi kuolemansa kautta, sillä kuolema on väistämätön asia eläimen syömistä kannalta. Eläimen tekeminen poissa olevaksi tappamisella ja sen nimeäminen uudelleen ruoan raaka-aineena mahdollistaa meille sen, ettei meidän tarvitse tunnustaa eläintä itsenäisenä kokonaisuutena eikä siten myöskään tehdä sitä läsnä olevaksi. (Adams 1990, 66.)

Adamsin mukaan poissa olevaksi tekemisen tapoja on kolme, joista ensimmäinen on lihan syönti, sillä siinä eläin kuvataan kuoleman tuotteena. Toinen tapa on edellä mainitsemani kieleen perustuva keino, jossa eläimestä käytetään gastronomisia termejä. Kolmas keino on tehdä eläimestä metafora, jolla kuvataan ihmisten kokemuksia. Tällöin eläimestä tulee poissa oleva viittauskohde siksi, että eläimellä ei viitata siihen itseensä vaan johonkin ihmisen kokemukseen. Eläimen metaforinen merkitys nousee korkeammalle tasolle, kuin mitä sen oma ontologinen merkitys olisi sellaisenaan. (Adams 1990, 67.) Sovellankin analyysissäni nimenomaan metaforista poissa olevaksi tekemisen tapaa, sillä mielikuvituseläimet eivät liity millään tavalla syömiseen. Sen sijaan ne merkityksellistyvät ihmisen kokemuksen metaforana.

Eskarilaisten muuttuminen keisaripingviineiksi on siis ensimmäinen kerta, jolloin Katri näkee eläimiä arkiympäristössään. Juuri tätä ennen hän on katsonut Al Goren elokuvan. Tämän jälkeen hän alkaa aistia pingviinien ja jääkarhujen läsnäolon erilaisissa tilanteissa, joiden yhdistävänä tekijänä on Katrin halu toimia ympäristön ja eläinten hyväksi, mutta joissa hän ei joko tiedä miten toimia tai joissa häntä ympäröivät aikuiset lannistavat häntä puheillaan.

Katri ja tämän ystävä Kaisa järjestävät ”Operaatio Pottubileet”, joissa heidän tarkoituksenaan on tukkia naapureiden autojen pakoputket perunoilla. Tyttöjen operaatio kuitenkin epäonnistuu, kun eräs naapuri saa heidät kiinni itse teossa ja soittaa paikalle poliisit. Tieto operaatiosta kulkeutuu myös kouluun, jossa muut lapset naureskelevat Katrille selän takana, keittäjä vinoilee hänelle ruokalan perunoista ja rehtori kiertää koulun parkkipaikalla tarkistamassa, ettei kenenkään autoissa ole perunoita. Tällöin Katri aistii pingviinien läsnäolon:

Suojatie, jolla olin nähnyt eskarilaiset jotka muuttuivat keisaripingviineiksi, oli hiljainen ja autio. Mutta minua ei hämätty. Tunsin, että pingviinit olivat yhä jossakin lähistöllä. Ne piilottelivat puiston puiden ja liikennemerkkien takana. Ne seisoivat siellä ja odottivat, että minä tekisin jotakin niiden hyväksi. (IL 108)

Pingviinien ja jääkarhujen kuvitteellisuus tuodaan kohtauksissa lukijalle selkeästi esiin. Romaanissa kuvataan usein, miten vain Katri pystyy näkemään eläimet:

Ihmiset vilkaisivat minua, mutta pingviinejä he eivät nähneet. Tajusin, että muille ihmisille kuin minulle niitä ei ollut olemassa. Ihmiset on niin itsekkäitä. Me sulatamme toisilta kotijäätiköt tuosta vaan ja päästämme ilmaan kasvihuonekaasuja. Sitten ei voi olla edes huomaavinaan, kun kävellään niiden ohitse. Pingviinit siinä minun ympärilläni, valkoisissa ja mustissa frakeissaan olivat tosi herrasmiehiä verrattuna meihin ihmisiin. (IL 135)

Vaikka Katri myöntää eläinten olevan kuvitteellisia (esim.IL 135), hän silti käyttäytyy kuin ne olisivat oikeita. Esimerkiksi pingviinit ovat Katrille läsnä myös silloin, kun tämä tarvitsee neuvoa toimiakseen oikein vaikeissa tilanteissa. Katri pohtii, että heidän pitäisi lähteä veljen kanssa Brasiliaan, jossa sisarusten isä asuu.

Katrin pikkuveljellä on keuhkohtaumatauti ja Katri ajattelee, että Brasiliassa veljen on parempi hengittää. Katria kuitenkin jännittää lähteä reissuun, sillä matka on pitkä, veli on sairas eikä äiti tiedä hänen suunnitelmistaan mitään. Katri kääntyykin pingviinien puoleen kinkkisessä tilanteessa:

Menin puistoon ja istuin penkille. Keisaripingviinit tulivat luokseni. Niillä ei ollut eskarilaisten pieniä reppuja selässä. Siitä arvelin, että ne olivat jo vähän vanhempia. (IL 132)

Enää pingviinit eivät ole eskarilaisia, vaan kuin aitoja, eläviä eläimiä, joille Katri alkaa kertoa Brasiliasta ja siitä, miten siellä olevat sademetsät toimivat maapallon keuhkoina. Hän kertoo pingviineille, että veljen on parempi hengittää siellä, missä maapallon keuhkot sijaitsevat. Eräs pingviineistä kyseenalaistaa, mitä lasten isä mahtaa tuumata, jos he ilmestyvät paikalle mitään ilmoittamatta. Katri tukeutuu pingviineihin päätöksenteossaan:

Yksi pingviineistä tuli istumaan penkille viereeni. Se kävi siltä vähän vaikeasti, yleensä pingviini seisoo tai ui. Se sanoi, että sen mielestä minulla on oikeus lähteä Brasiliaan, jos minusta tuntuu siltä. [...] Mutta pingviinin mielestä minun piti ajatella myös äitiä, Maikkia, Jumppasta, Kaisaa ja kaikkia muita, jotka jäisivät kaipaamaan minua. [...] Pingviinit sanoivat ajatuksillaan että päätös oli minun. Ne eivät kuitenkaan neuvoneet minua lähtemään pikkuveljen kanssa pitkälle matkalle. (IL 135–136)

Myöhemmin Katri keskustelee jääkarhujen kanssa siitä, kannattaako hänen ja pikkuveljen ylittää heikkoa jäätä päästäkseen Brasilian laivaan:

[...] menin ulos puhumaan tärkeistä asioista jääkarhujen kanssa. Ne odottivat minua maisemaravintolan parkkipaikalla. [...] Minä kysyin jääkarhuiltä, mitä mieltä ne olivat minun suunnitelmasta. Olisin kyllä mieluummin kysynyt neuvoa keisaripingviineiltä, mutta niitä ei näkynyt missään. Ystävät on joskus sellaisia. Ne ei ole lähellä silloin, kun niitä eniten tarvitsee.

Jääkarhut sanoivat, että niille se, mitä aioin pikkuveljen kanssa tehdä, olisi helppo juttu. Iso jääkarhu-uros voi painaa melkein tuhat kiloa eli tosi paljon. Mutta niillä on niin leveät tassut, että ne liikkuu heikollakin jäällä kevyesti.

[...] Kysyin voisivatko jääkarhut auttaa minua. Pyysin, että ne kulkisivat minun ja pikkuveljen edellä. Sanoin että tuntuisi paljon turvallisemmalta, jos meidän edellä kulkisi sellaisia isoja eläimiä testaamassa että kestääkö jää. (IL 163–164)

Jääkarhut eivät varsinaisesti innostu Katrin suunnitelmasta, vaikka tämä ehdottaa, että ne voisivat tulla Brasiliaan, sillä Amazonissa olisi niille kolmetuhatta erilaista kalalajia syötäväksi. Jääkarhut ovat sitä mieltä, että heille riittää ”oma kotijäätikkö, hyvä ja rasvainen hylje silloin tällöin sekä hyvät pitkät unet” (IL 164), toisin kuin ihmiselle, joka ahnehtii koko ajan enemmän ja lisää eikä tyydy siihen mitä jo on. Yksi jääkarhuista kuitenkin patistaa Katrin herättämään pikkuveljen, etteivät he myöhästy isän luokse matkaavasta laivasta, mikä voidaan tulkita niin, että jääkarhut päättävät kuitenkin auttaa Katrin ja veljen jään yli laivaan.

Koska Katri kuvittelee pingviinejä ja jääkarhuja hänelle vaikeissa tilanteissa, tulkitsen eläimet Katrin mielikuvitusystäviksi. Aiheet ja päätökset, joita hän pohtii tai joihin hän haluaa tukea eläimiltä liittyvät kysymyksiin oikeasta ja väärästä: onko väärin lähteä salaa äidiltä sairaan veljen kanssa toiselle puolelle maapalloa, vaikka uskoo sen olevan veljelle hyväksi? Kannattaako lähteä heikoille jäille, vaikka päämäärä ja tarkoitus ovat hyvät?

Samaan aikaan eläimet toimivat motivoivana tekijänä Katrin toiminnalle, sillä hän ajattelee, että ”pienille jääkarhuille annetaan liian isoja ongelmia ratkottavaksi. Kuten se, miten maailma pelastuu.” (IL 113). Katri samastuu etenkin jääkarhuihin niin syvästi, että alkaa ystävänsä Kaisan kanssa pukeutua jääkarhuasuihin muun muassa ”Operaatio Pottubileiden” aikana. Al Goren elokuvan eläimet ovat tehneet Katriin niin syvän vaikutuksen, että hän haluaa pukeutumalla jääkarhuksi ikään kuin tehdä jääkarhujen nimissä ympäristön lämpenemistä estäviä toimenpiteitä, kuten tukkia pakoputkia ja opastaa naapureita kierrättämään roskansa oikein.

Adamsin (1990) poissa olevan viittauskohteen mukaisesti tulkitsen, että jääkarhut ja pingviinit tehdään poissa oleviksi tekemällä niistä metafora Katrin ympäristöahdistukselle. Mielikuvituseläinten voidaan ajatella merkityksellistyvän

ensisijaisesti siksi, että ne kuvaavat lapsen ilmastohuolta, eivätkä siksi, että ne olisivat mielikuvituseläiminä itsessään tärkeitä olentoja. Tästä huolimatta muutamassa katkelmassa Katrin kuvittelemilla eläimillä on ympäristötoiminnaksi tulkittavaa puhetta. Katkelmassa, jossa Katri neuvottelee pingviinien kanssa siitä, kannattaako hänen lähteä veljen kanssa Brasiliaan, pingviinit puhuvat myös oman elinympäristönsä puolesta:

Ne sanoivat, että pitkä merimatka on aina rasittava. Ne tiesi sen, kun niiden oli pitänyt lähteä Etelänapamantereelta sen jälkeen kun niiden kotijäätikkö romahti mereen. Kaikista mieluiten ne olisivat vieläkin seisoneet kylki kyljessä siellä jäätiköllä. Antarktiksella niiden tarvitsisi ajatella vain krillejä. Suomessa niiden piti väistellä kadulla autoja ja pelätä kaikkia kirkkaita valoja. (IL 136)

Myöhemmin kun Katri ja pikkuveli matkaavat satamaan kohti Brasilian kahvilaivoja, tulevat jääkarhut samaan linja-autoon heidän kanssaan:

Kaikki karhut olivat aika laihoja. Ne istuivat bussin keskivaiheille minun ja Velin ympärille. Ymmärsin, että ne halusivat sillä tavalla suojella meitä. [...] Yksi niistä sanoi, että ne olivat uineet Grönlannista pitkän matkan, ennen kuin olivat päässeet Norjan rannikolla kovalle maalle. Kunnan kestäviä jäälauttoja ei ollut löytynyt mistään. Nyt ne olivat matkalla samaan satamaan minne mekin. Sinne oli tulossa norjalainen sillilaiva, ja ne halusivat päästä osille. (IL 145)

Satamassa yksi jääkarhuista avautuu koti-ikävästään Katrille:

Yksi niistä tunnusti, että sillä oli vähän ikävä takaisin Grönlantiin. Se suri sitä, ettei se enää koskaan näkisi niitä jäätiköitä, jotka me ihmiset sulatettiin pois. Jääkarhun silmäkulmassa kimmelsi suuri kyynel. Muutkin niistä pyyhki silmiään. Minullekin tuli paha mieli. (IL 163)

Kuten edeltävistä katkelmista voidaan tulkita, ääneen päästessään sekä keisaripingviinit että jääkarhut puhuvat oman elinympäristönsä jäätiköiden sulamisesta. Edeltäviä katkelmia yhdistää se, miten eläimet kertovat joutuneensa lähtemään kotiseudultaan pois, koska ihmisen toiminnan seurauksena jäätiköt ovat

sulaneet eivätkä eläimet kykene elämään ilman jätää. Eläinten puhe on tunteisiin vetoavaa. Ne ovat joutuneet jättämään omat kotinsa ja tekemään pitkän ja raskaan matkan Suomeen. Etenkin jääkarhujen kuvaus laihoina ja kyynelsilmäisinä vetoaa lukijan tunteisiin.

Pingviinien ja jääkarhujen ympäristötoimijuus on aktiivista ja toiminta ilmenee sekä välillisesti että eläinten näkökulmasta itsenäisesti. Välillistä eläinten toimijuus on silloin, kun eläimiä tulkitaan metaforisesta näkökulmasta. Tällöin eläimet vaikuttavat teoksen päähenkilön kautta, sillä ne toimivat sekä motiivina päähenkilön ympäristötoiminnalle että metaforana teoksessa vallitsevalle ympäristöhuolelle, johon päähenkilön toiminta myös perustuu. Toisaalta päästessään ääneen eläimet argumentoivat tunteisiin vetoavasti myös omien elinympäristöjensä puolesta, mikä voidaan katsoa suoraan teoksen lukijaan vaikuttavaksi ympäristötoiminnaksi.

4 INHIMILLISET YMPÄRISTÖTOIMIJAT

Inhimillisten hahmojen ympäristötoimijuutta tarkasteltaessa keskeiseksi nousee sekä hahmojen ikä että erityisesti sukupuoli. Lastenkirjaa voidaan pitää yhteiskunnan kulttuurisena tilana, jossa sekä vahvistetaan sukupuolirakenteita että rikotaan niiden asettamia rajoja. Lapsi alkaa käsittää ja omaksua sukupuolille tyypillisiä ominaisuuksia ja stereotypioita jo kolmevuotiaana. Sukupuolen fiktiivinen esittäminen mallintaa todellisen maailman sukupuolikäsityksiä, minkä vuoksi niiden tarkastelu kriittisesti on tärkeää. Erityisesti kuvituksen on osoitettu vahvistavan erilaisia skeemoja eli tosimaailman malleja, kuten sukupuolistereotypioita. Lastenkirjat tarjoavatkin lapsilukijoille malleja siitä, miten tytöt ja pojat käyttäytyvät ja puhuvat, ja millaisiksi heidän tulisi kasvaa. Lastenkirjat voivat kuitenkin rikkoa perinteistä sukupuolikäsitystä esittämällä sukupuolet perinteisistä tavoista poiketen, jolloin lapsi voi laajentaa myös omaa käsitystään sukupuolista ja siten myös itsestään sukupuolensa edustajana. (Long 2016, 272; Nikolajeva 2010, 105; Coats 2018, 120–125.)

Tässä luvussa tarkastelen, miten sukupuolia esitetään, millainen kuva eri sukupuolista rakennetaan ja miten sukupuoli vaikuttaa siihen, millainen ympäristötoimija hahmo on. Vertaan kohdeteosteni tyttö- ja poikakuvia siihen, millaisia rooleja sukupuolille on aiemmin lastenkirjallisuudessa annettu, mutta myös sukupuolistereotypioihin, sillä olen kiinnostunut siitä, ylläpitävätkö tai rikkovatko kohdeteokseni pinttyneitä sukupuolikäsityksiä. Erityisen kiinnostunut olen siitä, vaikuttaako sukupuoli tai ikä ympäristötoimijan toiminnan aktiivisuuteen.

Hahmoja tutkiessani huomioin sen, että niiden ontologia perustuu fiktiivisyydelle, eivätkä ne ole psykologisesti kykeneviä tai aitoja. Kohtelen hahmojani fiktiivisinä tuotoksina, mutta ajattelen niiden muovaavan lapsen käsitystä siitä, miten eri ikäiset ja sukupuoliset henkilöt toimivat todellisessa maailmassa.

4.1 Aktiiviset tytöt ja muutosvastaiset äidit

Lasten- ja nuortenkirjallisuus on kautta aikain kuvannut tyttöjä normatiivisen, tunnollisen ja passiivisen hahmon kautta. Tyttöjä on usein kuvattu kodin tai koulun piirissä ja heidän kuvailussaan on keskitytty enemmän ulkonäköön kuin toimintaan. Mikäli tytöt ovat päässeet aktiivisen sankarihahmon asemaan, heitä on kuvattu sukupuolirajoja rikkovina poikatyttöinä, joille esimerkiksi on sallittu huonompi käytös helpommin, kuin stereotyyppisille tytöille. (Voipio 2014, 196; Coats 2018, 120, 123–125; Friddle 2016, 119–120.)

Kohdeteosteni tyttöpäähenkilöt, *Isän luokse* -romaanin Katri ja *Matilda pelastaa maailman* -teoksen Matilda ovat keskenään hyvin samankaltaisia hahmoja. Heidät kuvataan aktiivisina ja oma-aloitteisina sekä ympäristötietoisuuden että -toiminnan näkökulmasta. Katrin ympäristötoiminta käynnistyy Al-Goren *Epämiellyttävä totuus* -elokuvasta, jonka jälkeen Katri haluaa alkaa muuttaa ympärillä olevien aikuisten elintottumuksia. Sen lisäksi, että Katrin mielestä ”on [...] hyvä, että perheessä on edes yksi joka ajattelee näitä [ilmasto] asioita” (IL 34), hän haluaa muuttaa niin naapuruston kun koulun henkilökunnankin välinpitämättömiä asenteita ympäristöä kohtaan. Katri pukeutuu ystävänsä Kaisan kanssa jääkarhupukuihin ja he vakoilevat Katrin naapureita roskisten luona. Tytöt merkkäavat roskapusseihin kunkin naapurin sukunimen ja toimittavat pussit heille takaisin kutsuakseen naapurit Katrin kotiin yhteiseen roskien lajitteluiltaan. Myöhemmin Katri ottaa vielä järeämmät keinot käyttöön ja pistää pystyyn jo esillä olleet ”Operaatio Pottubileet”, joissa tarkoituksena on tukkia kaikkien naapuruston autojen pakoputket perunoilla saastuttamisen estämiseksi. Koulussa Katri näyttää luokalleen Al Goren elokuvan ja järjestää päästöttömän päivän, jonka aikana koko luokka osallistuu koulun päästöjen vähentämiseen muun muassa laskemalla luokkien lämpötiloja ja sulkemalla turhaan päällä olevia sähkölaitteita.

Matildan kiinnostuksen ympäristötoimintaan kuvataan alkaneen jo eskarissa:

Eräänä päivänä, kun äiti oli hakemassa Matilda kotiin, esikoulun opettaja Martti halusi jutella hänen kanssaan.

- Tuota noin, kierrätys on kyllä hyvä juttu, Martti aloitti ja raapi niskaansa.
- Onko? äiti ihmetteli.
- Onhan se. Mutta kun meillä on nyt satakuusitoista pestyä jogurttipurkkia ja kaksisataaneljä maitopurkkia odottamassa askartelupäivää. (MPM 10)

Kuten Katri, myös Matilda haluaa muuttaa ympäröivien aikuisten elintottumuksia maailman pelastamiseksi. Ensimmäisenä kotona uudistuu roskiskaappi, jonne ilmestyy liuta kierrätysastioita, seuraavaksi parsitaan rikkinäisiä ja kierrätetään käyttämättömiksi jääneitä vaatteita ja lopuksi Matilda yrittää vaikuttaa äidin pitkiksi venyviin suihkuihin ja veden tuhlaamiseen.

Katrin ja Matildan toimintaa yhdistää tuumasta toimeen -asenne ja ehdottomuus, joissa on jopa aktivismin kaltaisia, radikaalin kansalaistoiminnan piirteitä. Kumpikaan ei kysele aikuisilta lupia, vaan he ajavat omat agendansa läpi hinnalla millä hyvänsä. Katrin naapureita kytäävä toiminta ei pääty edes siihen, että Operaatio Pottubileet loppuvat poliisikytyihin äidin työpaikalle. Jo seuraavana päivänä hän on taas vakoilemassa naapureita roskiksilla. Kun aikuisten välinpitämättömyys ja ympäristöhuoli käyvät Katrista lopulta sietämättömäksi, hän päättää ottaa keuhkosairaana pikkuveljensä mukaan ja lähteä isän luokse Brasiliaan. Matilda taas kiinnittää jokaiseen vanhempiansa tekemään kierrätysvirheeseen tai ympäristöä kuluttavaan tapaan huomiota niin pitkäjänteisesti, että lopulta vanhemmat kokevat tullessa ”aivopestyiksi” ja alkavat kerätä lenkillä maasta pulloja sekä valittavat asiakaspalautteessa jogurttipurkin muovimateriaalista (MPM 39).

Katri ja Matilda ovatkin tyypillisiä vihreitä arvoja edustavan lastenkirjan päähenkilöitä (Nikolajeva 2002, 43) eli murrosikää lähestyviä tyttöjä. Naishahmoille on ominaista käyttäytyä jopa alistavasti (Nikolajeva 2002, 45), mikä teoksissa kohdistuu erityisesti aikuishahmoja kohtaan ja vahvistaa tyttöjen asenteellisuutta ympäristöasioissa. Matilda käyttäytyy toisinaan niin

päällekyvästi, että tämän vanhemmat alkavat pelätä tyttärensä reaktioita ja jopa suunnitella, miten toimia tämän selän takana:

- Et kai aio laittaa sitä energiajätteen sekaan?

Isä jähmettyi roska-astioiden ääreen. Otsalle kihosi hiukan hikeä. (MPM 20)

Isää hiukan säälisti äiti, sillä hän tiesi mitä oli tulossa. Totta kai Matilda rakasti äitiä, mutta isä huomasi, kuinka Matildan otsalle tuli yhä useammin syvä, pystysuora ryppy, kun äiti oli suihkussa. (MPM 31)

- Minä tykkään lustrata vedellä, olen aina tykännyt.

- Käyt suihkussa silloin, kun Matilda ei ole kotona.

- Mutta kyllähän Matilda haistaa heti palaneen käryä.

- Käyt hämäyksen vuoksi välillä pesemässä kätesi suihkussa. Eiköhän se onnistu muutamassa minuutissa. (MPM 34)

Erityisesti Matildan, mutta myös Katrin hahmon voimakkuus ja periksiantamattomuus aikuisen auktoriteetin edessä on melko voimaannuttavaa ja muistuttaa vahvasti erästäkin ”maailman vahvinta tyttöä”, Peppi Pitkätossua. *Matilda pelastaa maailman* -kirjan kannessa ja kuvituksessa Matildan kuva viittaa selvästi intertekstuaalisesti Peppiin. Matilda kuvataan punatukkaisena pisamaposkena, jonka käsien ristitty asento ja maapallon päällä seisominen uhkuvat voimakasta tahtoa ja kykyä vaikuttaa asioihin.

(MPM, kansi)

Peppi Pitkätossun hahmosta kirjoittaneen Rebecca Longin mukaan Pitkätossu on voimauttava hahmo paitsi fyysisiltä ominaisuuksiltaan, myös erityisesti kielelliseltä lahjakkuudeltaan, mikä rikkoo hahmon oletettua sukupuoliroolia, eli hiljaista ja kilttiä tyttökuva. Longin mukaan Peppi Pitkätossun kaltainen, paljon puhuva tyttöhahmo usein ärsyttää aikuista lukijaa. Etenkin virallisissa tilanteissa oletettujen sosiaalisten oletusten venyttäminen ja lapsen oletettujen verbaalisten rajojen rikkominen voidaan katsoa Pepin hahmon toimijuutta laajentavaksi tekijäksi (Long 2016, 272, 275–276). Koska kirjan kansi on parateksti, joka ohjaa tapaamme lukea hahmoa (Nikolajeva 2002, 125), tulkitsen Matiltaa peppimäisessä kontekstissa. Kuten Peppi, myös Matilda peittoaa puhetaidoillaan aikuisen ympäristöön ja luontoon liittyvissä keskusteluissa. Hän ei todellakaan vaikuta passiiviselta ja hiljaiselta perinteisen tyttökuvan edustajalta, vaan osoittaa rohkeasti aikuisen tietämättömyyden ja oman viisautensa. Matilda ehtii juuri ja juuri väliin, kun äiti on tekemässä kierrätysmukan:

- Ei siihen! Matilda hikkaisi.
- Ai ei vai? Onhan tämä pahvia, äiti puolustautui.

- Se on likaista pahvia! Anna tänne. Likainen pahvi menee energiajätteeseen. Ja tuo juustoklöntti täytyy raapia biojätteeseen, kas näin. Tällä rasvalaatikolla olisi pilattu kokonainen kuutio kartonkia, mieti sitä! (MPM 22–23)

Kohtausta tehostaa kuvitus, jossa äiti katsoo mietteliäänä pitsalaatikkoa putsavaa Matilda, jonka ilme on tyytyväinen kenties siksi, että hän oli taas oikeassa ja aikuinen väärässä.

Matildan ja Katrin hahmojen peppimäisen voimakkaan ja jopa rohkean luonteen vastaisesti molemmat tytöt näkevät tulevaisuuden kuitenkin uhkakuvien kautta. Matildan isä tulee töistä kotiin nälkäisenä, ja koska kaapissa ei ole muuta ruokaa, hän päättää tehdä itselleen tonnikalaleivän:

- Ei voi olla totta! Kai iskä tiesit, että tonnikaloja pyydystävien kalastajien verkkoihin jää delfiinejä? Mitä enemmän tonnikalaa hotkitaan, sitä enemmän sitä pyydystetään ja sitä enemmän delfiinejä kuolee. Kuvittele, kohta meressä ei ui yhtään delfiiniä! Ei yhtään!

- No mutta kun minulla oli nälkä ja jääkaapissa ei ollut mitään.

- Mieti nyt, meri tyhjenee lopulta kaikista kaloista, kun ravintoketju romahtaa. Kohta siellä ui vain valaan luurankoja, vesi muuttuu mustaksi ja imee entistä enemmän lämpöä, jäätiköt sulavat ja jääkarhutkin kuolevat. (MPM 17–18)

Myöhemmin Matilda löytää energiajätteestä väärin lajitellun jogurttipurkin:

- Täällä energiajätteessä on jogurttipurkki. Se kuuluu muovijätteeseen! Tiedätkö, kuinka paljon kaloissa on muovijätettä? Ja juomavedessäkin on nykyään pieniä muovihiukkasia. Meistä tulee kaikista muovisia, jos tämä meno jatkuu!

- Michelin-ukkoja, isä innostui. [...]

- Autonrenkaat on tehty kumista, äiti huomautti.

- Aina vaan pahempi. Miettikää, kun autonrenkaita poltetaan, niistä nouseva myrkyllinen savu voi tappaa tuhansia lintuja. Renkaat palavat ja tukehtuneita lintuja sataa taivaalta kuin rakeita. Kuvitelkaa, maa peittyy kuolleisiin lintuihin, Matilda voihkaisi. (MPM 24)

Myöhemmin, kun äidin pitkät suihkuhetket eivät miellytä Matilda, hän maalaa uhkakuvan ehtyvistä pohjavesivarannoista, autiomaiden leviämisestä ja tuhlaantuneesta energiasta, mikä johtaa eläinten tarpomiseen tuhkassa ja kalojen kuolemiseen kuivalle maalle.

Matildan ympäristödystopiat saavat aina alkunsa siitä, että joku tekee pienen inhimillisen virheen, joka pitkässä ketjussa Matildan mukaan johtaa meressä uiviin luurankoihin ja taivaalta putoaviin kuolleisiin lintuihin. Kaikkia edeltäviä tilanteita yhdistää se, että ne ovat seurausta jonkun muun kuin Matildan omasta toiminnasta. Tilanteita voidaan tulkita siitä näkökulmasta, että Matilda ahdistuu, kun ei voi hallita kaikkien ihmisten ympäristötoimintaa.

Vastaavaa ahdistuneisuutta on nähtävissä myös Katrin hahmossa, joka on erityisen huolissaan keuhkosairaasta pikkuveljestään. Katrin äiti on kertonut Katrille rehellisesti veljen sairaudesta ja siitä, mihin se voi pahimmillaan edetä. Huoli veljestä tuntuu olevan jatkuvasti läsnä Katrin arjessa:

Veljen on vaikea hengittää aamuisin. Öisin äiti käy katsomassa monta kertaa sen huoneessa, että se on varmasti elossa. Yöllä Veli on kiinni isossa hapenerottimessa. Koulumatkalla sillä on pienempi pullo vyötelineessä.

[...] Tökkäsin Veliä uudestaan kylkeen.

”Sinä olet kävelevä ilmastonmuutos, Veli. Sinä et saa enää happea kun puut kuolee. Pelkkää hiilidioksidia. Ja sitten sinä kuolet.” (IL 20)

Kuten katkelmasta voidaan tulkita, pelkää Katri toden teolla ilmastonmuutoksen vaikutuksia puihin ja mahdollisesti jopa veljensä kuolemaan. Vaikka katkelman loppuosa tuntuu jopa ikävältä kiusanteolta, on rivien välistä luettavissa aito pelko pikkuveljen tulevaisuudesta.

Koulumatkalla Katri hermostuu äidilleen, joka ei sammuta autoa liikennevaloihin siksi aikaa, kun eskarilaiset ylittävät tietä:

”Sammuta auto.”

”Mitä?”

”Sammuta auto”, minä huusin. ”Jäätiköt sulaa!”

”Mitä sinä höpötät?”

[...]

”Larsen B suli jo”, minä huusin äidille. ”Haluatko sinä, että Grönlantikin sulaa?” (IL 22)

Katrin ajattelussa se, että äiti ei sammuta hetkeksi autoa aiheuttaa jäätiköiden sulamisen, mikä taas johtaa siihen, että jääkarhut ja pingviinit menettävät elinympäristönsä ja joutuvat lähtemään pitkille ja vaarallisille matkoille löytääkseen uuden jäätikön. Jäätiköillä Katri viittaa katsomaansa Al Goren elokuvaan, jossa kerrottiin jo sulaneesta jäätiköstä ja siitä, miten Grönlannillekin voi pahimmillaan käydä. Vaikka yksilön valinnoilla ja teoilla on vaikutus suurempaan mittakaavaan, ei Katri lapsena kykene ymmärtämään, ettei jäätiköiden sulaminen kuitenkaan ole kiinni ainoastaan hänen äitinsä pysähtymisestä suojatien eteen.

Myöhemmin Katri näkee ahdistavia unia ilmastonmuutoksesta. Unessa Katri nousee Al Goren elokuvassa näkemällään nosturilla ilmaan katsomaan, miten mantereet liikkuvat ja miten ”uusi jääkausi tuli Suomeenkin” (IL 29). Unesta herättyään Katri menee tarkistamaan, että veljellä on varmasti kaikki hyvin. Pidänkin sekä Katrin että Matildan hahmojen kohdalla jatkuvaa äärimmäisten uhkakuvien maalaamista lapsen kokemana ilmastoahdistuksena. Ahdistus johtuu siitä, etteivät ympärillä olevat aikuiset ota tyttöä tosissaan, mutta esimerkiksi Katrin kohdalla ahdistukseen liittyy sekä pelko pikkuveljen terveydestä että huoli jääkarhujen ja pingviinien kohtaloista. Tulkitsenkin, että juuri pelon vuoksi Katri alkaa nähdä jatkuvasti jääkarhuja ja pingviinejä arkisissa tilanteissa, sillä ei voi lakata huolehtimasta niiden oloista.

Päättäväisen ja uhmakkaan tyttökuvaan takana onkin pieniä, vajavaisten ymmärryskyvyn omaavia lapsia, jotka kokevat taistelevansa yksin

ilmastonmuutosta vastaan. Rohkeutta ei puutu, mutta ”ei yksi ihminen pysty tekemään kaikkea” (IL 79), kuten äiti Katria muistuttaa. Silti Katri kokee maailman pelastamisen olevan omilla pienillä harteillaan:

Operaatio Pottubileet oli ollut täysi pannukakku. Kaikki maailman savuttavat moottorit kävivät edelleen. Minä en ollut Peppi Pitkätossu. En ollut tarpeeksi voimakas pysäyttämään niitä kaikkia. (IL 100)

Äidit eivät suinkaan tarjoa tyttäriilleen aktiivisen ympäristötoimijan mallia, vaan suhtautuvat nihkeästi tyttöjen ympäristötoimintaan. Katrin äiti on lääkäri, joka Katrin mukaan ”yrittää pitää kaikki maapallon ihmiset hengissä ja terveinä” ja ”sillä lailla pelastaa maailmaa” (IL 7). Äitiä ei kuitenkaan kiinnosta Katrin kertomat ympäristöasiat:

”Äiti. Maapallosta otettiin ensimmäisen kerran kuva avaruudesta vuonna 1968.”

”Niinkö? [...] Mielenkiintoista”, äiti sanoi. Minä näin sen ilmeestä että se ajatteli jotakin muuta.

”Maapallo näyttää ihan siniseltä.”

”Vai niin.” (IL 19)

Äiti vaikuttaa kuuntelevan Katria vain toisella korvalla. Katrin äidin mielestä tyttö ”[...] on ihan kuin isänsä” (IL 46), eli ilmeisesti yhtä temperamenttinen ympäristöasioiden suhteen kuin Katrin isä. Äiti luonnollisesti suuttuu Operaatio Pottubileistä ja pohtii Katrin käytöksen johtuvan lähenevästä murrosiästä. Äidin kaikki energia tuntuu menevän Velin keuhkosairaudesta murehtimiseen, uuteen miesystävään Artoon sekä lääkärin töihin. Romaanissa ei kuvata, että äiti ja tytär viettäisivät yhdessä aikaa. Katri ehdottaa kerran, että äiti ja Jumppanen katsoisivat Al Goren elokuvan, mutta heillä on jo valittuna toinen elokuva. Äiti ehdottaa, että he katsoisivat ilmastonmuutoselokuvan yhdessä myöhemmin:

”Paremmalla ajalla. Jooko?”

”Joo”, minä vastasin.

Vastasin joo vaikka tiesin, ettei parempaa aikaa tulisi. Maapallon keskilämpötila nousi koko ajan, ja äiti halusi katsoa Jumppasen kanssa rakkauselokuvaa. (IL 104)

Myös *Matilda pelastaa maailman* -kirjan äiti vaikuttaa passiiviselta, mitä perustellaan sillä, että aikuisilla on ”omakin elämä” eli töitä ja muita aikaa vieviä aikuisten asioita (MPM 13). Äiti tuntuu olevan puolustuskannalla, kun Matilda valistaa häntä muun muassa kierrätysvirheistä ja suihkussa lotraamisesta. Kirjassa äiti esimerkiksi ”puolustautuu”, ”julistaa”, sekä huokailee ja pudistaa päätään, mitkä kaikki kuvaavat sitä, ettei äiti ole tyttärensä kanssa asioista samaa mieltä vaan puolustaa omaa toimintaansa, vaikka se olisikin ympäristön kannalta negatiivista. Äitiä tuntuu jopa vähän ärsyttävän, kun Matilda neuvoo tätä ajamaan taloudellisemmin:

Onneksi matka ei ollut pitkä, sillä Matilda muistutti äitiä siitä, kuinka ajaa taloudellisesti. Ei turhia kiihdytyksiä, ei äkkijarrutuksia, vaihda isommalle vaihteelle aikaisemmin, rullaa vapaalla, ennakoi!

- Sillä tavalla säästät bensaa, Matilda valisti.

- Mutta en hermoja, äiti mutisi ja kaarsi kaupan pihaan. (MPM 37)

Äitihahmot ovatkin aktiivisiin tyttäriinsä verrattuna passiivisiä ympäristötoimijoita. Sekä Matilda että Katri kohdistavat kritiikkiä äitiensä toimintaa kohtaan. Äitien erona on se, että toinen muuttuu aktiivisemmaksi: Matildan äiti alkaa muun muassa kerätä pulloja lenkillä ja on ylpeä televisioon asti puhumaan päässeestä Matildasta, joka on aikanaan saanut vanhempansakin toimimaan ympäristöä säästävämmin. Katrin äiti suostuu vihdoinkin katsomaan elokuvan tyttärensä kanssa ja on jopa sitä mieltä, että ”on se hyvä että talossa on yksi maailmanparantaja ja taivaanrannamaalari”, mutta ”yksi oli hänen mielestään riittävästi” (IL 175), mikä osoittaa, ettei äiti suhtaudu ympäristöasioihin vieläkään sellaisella vakavuudella, kuin Katri toivoisi.

4.1.1 Poikatyttöys – toimijuuden ehto?

Kuten edeltävässä alaluvussa sivusin, kohdeteosteni tyttöhämmöt vastustavat perinteistä tyttökuvaava äänekkyydellään ja auktoriteettia uhmaavalla käytöksellään. Erityisesti Katri tuo puheissaan ja ajatuksissaan ilmi sen, ettei todellakaan ole mikään tavallinen tyttö:

Joidenkin naisten pitää talvellakin kulkea mekossa, vaikka housutkin on keksitty. Minä en käytä koskaan hametta. (IL 69)

Äiti sanoi joskus vaateostoksilla, että vaaleanpunainen ei Katri ole oikein sinun juttusi. Olen siitä samaa mieltä. (IL 55)

Nainen on ihan kauhea kun se rakastuu. Minä en rakastu ikinä. (IL 33)

Usein tyttö- tai naishahmoja, jotka vastustavat tai rikkovat perinteistä naiskuvaava, tulkitaan poikatyttö (*tomboy*) kontekstissa. Poikatyttöhämmöjä on ollut kirjallisuudessa jo 1500- ja 1600-lukujen taitteessa, mutta ne yleistyivät kulttuurisissa representaatioissa erityisesti sukupuolirooleja muuttaneiden maailmansotien jälkeen, jolloin naiset saivat äänioikeuden, jalansijaa työelämässä sekä alkoivat juoda ja tupakoida julkisesti kuten miehet. Myös feminismin toinen aalto nosti esiin poikatyttöjä osoittaakseen, ettei ollut mitään tiettyjä tapoja olla mies tai nainen. Erityisesti haluttiin rikkoa kaksinaapaista käsitystä siitä, että nainen on joko ”hyvä” tai ”paha”. (Abate 2008, x, xii, xxiii.)

Poikatyttö stereotypiaan kuuluu yleensä poikamainen pukeutuminen sekä lyhyt hiusmalli. Heitä kuvaillaan usein seikkailullisina ja villeinä lapsina, jotka eivät halua leikkiä nukeilla tai toteuttaa naisellisuuttaan, vaan päinvastoin tukahduttavat sen epäfeminiinisellä käytöksellä. Yleensä poikatyttöistä kuitenkin kasvaa asiallisia ja naisellisia naisia. (Abate 2008, xii; Friddle 2016, 118; Nikolajeva 2002, 43.)

Katrin hahmo istuukin monelta osin poikatyttö kuvaan. Edeltävät katkelmat osoittavat, miten Katri vastustaa perinteistä tyttöroolia niin pukeutumisen kuin

esimerkiksi rakkauskäsityksenkin osalta. Hän osoittaa poikatyttömäistä seikkailunhalua ja rohkeutta päättäessään lähteä kahvilaivalla Brasiliaan isänsä luokse ilman, että kertoo suunnitelmistaan kenellekään. Poikatyttöahmolle ominaisesti (vrt. Abate 2008, xvii) Katri myös yrittää kannustaa ja opettaa niin pikkoveljeään kuin ystäväänsä Kaisaakin seikkailullisiksi ja rohkeiksi pakottamalla veljensä mukaan Brasilian matkalle ja Kaisan mukaan Operaatio Pottubileisiin.

Poikatyttöjä voidaan nähdäkseni kuvailla androgyyneiksi eli sekä mies- että naissukupuolelle ominaisia piirteitä ilmentäviksi hahmoiksi. Rosa Liksomien *Jepata Nastan* hahmoa analysoineen Päivi Lappalaisen (2011, 302–303) tulkinnan mukaan sukupuolta voidaan yrittää häivyttää pukeutumisella. *Isän luokse* -teoksessa Katri ja hänen ystävänsä Kaisa pukeutuvat jääkarhupukuihin järjestäessään naapureille roskien lajitteluillan sekä Operaatio Pottubileiden aikana. Pukujen suojissa tytöt kokevat olevansa kuin oikeita jääkarhuja:

Kaisa on hyvä käsitöissä. Se teki meille valkoisesta teddykankaasta hienot jääkarhuviitat. Niissä oli päitä varten sellaiset huput, joissa oli silmän- ja suunreiät. Viitoissa oli aukot käsivarsille. Kun viitan alle pani valkoisen puseron ja käsiin valkoiset tumput, niin näytti ihan jääkarhulta. Minun ideani oli, että me suihkutimme viitat äidin sumutuspullolla kosteiksi ennen kuin lähdimme kiertämään ovilla. (IL 71–72)

Puvuista huolimatta naapuri tunnistaa tytöt:

”Tietääköhän rouva Laitinen, että te kutsutte minut heille”, hän kysyi.

”Tietää”, minä vastasin. ”Ja ainakin hänen tyttärensä tietää. Se Katri.”

”Niin”, rouva Soini sanoi ja häntä nauratti taas. ”Siinä se onkin melkoinen tyttö”.

”Niin on”, minä, tai siis pieni jääkarhu sanoi. (IL 73)

Katri ei kuitenkaan kelpuuta jääkarhuasuja hänen ja veljensä Brasilian karkumatkalle, sillä ”jääkarhuasuissa meidät olisi löydetty heti” (IL 126). Katri pukeutuu poikapuolisten serkkujensa vanhoihin vaatteisiin ja alkaa puhua möreällä äänellä, sillä fiksuna tyttönä tietää, että kahtena poikana heitä ei yhdistetä heti

karanneeseen sisaruspariin. Näin ollen tulkitsenkin, että jääkarhupuvut mahdollistavat Katrille ja Kaisalle irtaantumisen naissukupuolesta ja siten tyttömaisestä käytöksestä. Jääkarhupuvut tekevät tytöistä androgyynejä, jolloin he uskaltavat toimia sukupuolirajojaan kyseenalaistaen ja näin heidän käytöstään katsotaan myös vähemmän paheksuen. Ainakaan naapurin Soini ei pahastu tyttöjen penkoessa hänen roskiaan, vaan hän tuntuu suhtautuvan tilanteeseen täysin huumorilla.

Eino ja suuri possukysymys -kirjassa esiintyy vain yksi naishahmo, Einon ystävän Osmon isosisko Amalia. Amalia on lukioikäinen tyttö, joka on veljensä mielestä ”epänormaali”. Amalialla on ”aniliininpunainen tukka ja renkaita huulessa”. Hän on vegaani, jolla on lemmikkinä koe-eläinlaboratoriosta pelastettu Riitta-rotta. Amalian voidaan katsoa edustavan ”kettutyttöä”¹¹, jonka käsitteeseen liitetään usein radikaaliaktivismia. Tältä osin Amalian hahmo vastustaa perinteistä naiskuvaa. Kuvissa Amalialla on päällään värikkäitä ja omaperäisesti yhdisteltyjä vaatteita ja asusteita, joissa on kiinni pinssejä ja käsin ommeltuja merkkejä. Yhdessä Amalian paidoista lukeekin ”meat is murder”, mikä viittaa niin englantilaiseen The Smiths bändiin kuin hänen omaan vegaani-identiteettiinsä. (EJSP 9, 49, 79)

Einon mielestä Amalia on ”jännittävä – kuin aikuiset, mutta hauskempi!”. Hän kertoo ”kaikenlaisia hurjia ja kiinnostavia tarinoita” sekä kokkailee pojille välipalaksi kaikkea Einon mielestä jännittävää, kuten croissantteja ja hedelmäsalaattia (EJSP 8–9). Amalia tuntuu osaavan vastata kaikkiin Einoa mietityttäviin kysymyksiin, jotka liittyvät ruokaan ja eläimiin. Amalia puhuu kuitenkin veganismin puolesta ja selittää, että koska ihmiset ovat kaikkiruokaisia, voivat he päättää olla syömättä lihaa. Amalia argumentoi veganismin puolesta selittämällä, että ”mitkään eläimet eivät ole ruokaa – vaan kavereita” (EJSP 50).

¹¹ Vuonna 1995 Pohjanmaalla tehtyjen kettutarhaiskujen takana olleita eläinaktivistityttöjä alettiin kutsua kettutyttöiksi. Termi on siten vakiintunut koskemaan lähes kaikkia eläinaktivisteja. (Säntti 2011, 249.)

Kohdeteosteni keskeiset tyttöhahmot ovat kaikki poikatyttöjä. On kuitenkin huomioitava, että poikatyttö-käsite on muuttunut aikojen saatossa, eikä esimerkiksi housujen käyttöä voida enää lukea poikamaiseksi piirteeksi, sillä niiden käyttö naisten keskuudessa on jo kauan ollut kulttuurinen normi. En kuitenkaan pidä sattumana sitä, että kaikki kohdeteosteni tytöt venyttävät sukupuolinormeja olemalla ikäisikseen varsin äänekkäitä ja ehdottomia, tuomalla oman mielipiteensä ja agendansa esiin uhmaamalla sääntöjä tai aikuisen auktoriteettia tai Amalian tapauksessa tuomalla pukeutumisella esiin omaa ideologiaansa. Kuten aiemmin mainitsin, poikatyttöille sallitaan tyttöjä helpommin sosiaalisesti paheksuttavana pidettyä käytöstä. Voidaankin ajatella, että saadaksesi huomiota omalle ympäristötoiminnalleen, tyttöhahmojen täytyy olla äänekkäitä ja uhata auktoriteetteja. Poikatyttö-hahmo antaa nuorelle lukijalle esimerkin siitä, että toimiakseen ympäristön eli hyväksi tulkitun asian puolesta, saa ja täytyy olla hieman kapinamielinen ja poiketa jossain määrin tavallisena pidetyn tytön muotista. Katrin, Matildan ja Amalian hahmot antavat mielestäni voimauttavan ”girl power”-esimerkin siitä, miten tytöt voivat nyky-yhteiskunnassa ottaa ohjat omiin käsiinsä ja näyttää aktiivista ympäristötoiminnan esimerkkiä erityisesti aikuisille. Varsinkin Katrin ja Matildan hahmot osoittavat, että muutosta haluttaessa kannattaa rohkeasti kyseenalaistaa jopa omien vanhempien tietous ja tottumukset.

4.2 Passiiviset maskuliinit

Lastenkirjallisuus on tyypillisesti esittänyt mies- ja poikahahmot aktiivisten sankareiden tai seikkailijoiden rooleissa. Miehet ovat usein olleet toimijan ja katsojan roolissa toisin kuin naiset, jotka ovat esitetty toiminnan tai katsomisen objekteina. Niin poikahahmoilla kuin tosielämänkin pojilla on siksi ollut paineita ottaa vahvan, itsenäisen ja kilpailuhenkisen älykön rooli. (Mallan 2002, 17–18; Coats 2018, 120; Nikolajeva 2010, 106.) Heroistista mieskuvaa on kuitenkin viime vuosina alettu rikkoa feminiinisyydellä. Niin kutsuttu ”uusi mies” eli feminiininen maskuliini on aiempaa pehmeämpi, huolehtivaisempi ja leikkisästi kutsuttuna

kotiympäristöön ”kesytetty” (Mallan 2002, 16, 24). Uuden miehen hahmolle on tyypillistä passiivisuus ja haavoittuvuus, ja hän kuormittuu sosiaalisista tilanteista sekä kokee epämukavuutta sukupuoliroolistaan. (Nikolajeva 2010, 106, vrt. 109).

Eino ja suuri possukysymys -teoksen päähenkilöä Einoa kuvataan hyvin tavallisena poikana:

Hän viihtyi omissa oloissaan ja kuvitelmissaan. Hän rakenteli ja suunnitteli avaruusraketteja ja piirteli toisten planeettojen asukkaita, [...] Osmon kanssa Eino potki palloa pihalla, kiipeili puissa ja rakensi talvisin luolia lumikasoihin ja teki kaikkea vaarallista, kuten sekoitti purkkeihin ällöttäviä litkuja aineista, joita he löysivät keittiön tai vessan kaapeista. (EJSP 7)

Vaikka Einosta saa seikkailullisen ja rohkean pojan käsityksen, kuvaillaan häntä kirjassa usein ”totiseksi pojaksi” (EJSP 4, 17, 25, 51). Totisuuden lisäksi Eino on hieman arka, eikä esimerkiksi meinaa uskaltaa avata Vihtori-enoltaan saamaa pakettia, vaikka onkin siitä kovin innoissaan:

Hän tuli vilkaiseeksi ylähyllällä olevia hainhampaitaan ja sai ajatuksen: entä jos Vihtorin lahjat muuttuivatkin vuosi vuodelta hurjemmiksi ja laatikossa olisi tällä kertaa jotakin... suorastaan... vaarallista! Siksikö Vihtori oli puhunut jotakin siihen suuntaan, että pitää olla rohkea?

Eino halusi yhtä aikaa avata lahjan heti ja unohtaa sen kokonaan. Mutta sitten, juuri kun hän nousi sängystä ja aikoi lampsia keittiöön, hän kuuli jotakin. [...] Eino kauhistui niin, että hänen oli pakko istua takaisin sängylle. [...] *En avaa sitä koskaan!* hän ajatteli. *Jääköön laatikkoonsa, mikä onkin.* Sitten hän avasi sen. (EJSP 19)

Eino on kuitenkin hurjan utelias ja tiedonjanoinen poika. Hän kuuntelee mielellään ystävänsä Osmon siskon Amalian puheita vegaanien ruokafilosofiasta sekä esittää itse paljon kysymyksiä liittyen ruokaan, sen alkuperään sekä ihmisen ja eläimen välisiin eroihin. ”Rämäpääksikin” Einon kuvaama Osmo sen sijaan yrittää vastustaa siskonsa vegaaniargumentteja:

”Minä en syö ystäviäni”, Amalia sanoi.

”Ovatko kalapuikot muka sinun ystäviäsi!” Osmo kysyi ja oli mielestään nokkela. [...]

”Nehän ovat vain eläimiä!” Osmo tuhahti. ”Ne on tarkoitettu syötäväksi.” [...]

”Hiski ainakaan ei ole ’vain eläin’, Eino sanoi Osmolle. ”Se on minun ystäväni”.

”Mutta se on eri asia!” intti Osmo – tietämättä itsekään, mitkä asiat olivat ”eri asioita”. (EJSP 51–52)

Yllä kuvatussa tilanteessa Amalia yrittää selittää pojille, että kaikki eläimet, myös ne, joita yleensä syödään, voivat olla ihmisen ystäviä. Kyse on valinnasta ja halusta kutsua myös muita kuin lemmikkieläimiä ystävikseen. Eino ymmärtää Amalian pitävän eläimiä ystävinään ja olevan siksi syömättä lihaa, mutta Osmon on selkeästi vaikeampi käsittää asiaa – tai sitten hän ei vain halua luopua kalapuikoista, joista pitää valtavasti.

Linnan *Isän luokse* -teoksessa Katrin pikkuveli Veli kuvataan pitkälti keuhkosairautensa kautta. Hän on sairauden vuoksi fyysisesti heikko, mutta Katri kuvaa veljeään myös tyhmäksi ja tunteelliseksi, ja nämä ominaisuudet rinnastetaan heikkouteen:

Veli katsoi minua jotenkin pelokkaana. Joskus minusta tuntuu, että se pelkää minua. Kun minä olen älykäs mutta se ei ole. (IL 28)

Keuhkosairaus on tehnyt pikkoveljestäni sellaisen. Jos se olisi niin kuin tavalliset pojat, se pelaisi jalkapalloa tai harrastaisi painia. Kun se tietää, ettei se pysty sellaiseen, se alistuu ja tappaa vaan pleikkarilla örkkejä. (IL 138)

”Äiti ei saa meiltä tänä jouluna yhtään lahjaa”, Veli sanoi. Sen ääni värisi. Se on tunteellisempi kuin minä. (IL 138)

Veli ei ota missään vaiheessa kantaa ympäristöasioihin, mikä johtuu Katrin mukaan siitä, että pojille ”asiat pitää selittää. Niille kaikki muukin kuin ilman hiilidioksidi on näkymätöntä ja käsittämätöntä” (IL 122). Kuten edellisessä alaluvussa osoitin,

Velin hahmo on pikemminkin motivaatio Katrin ympäristötoiminnalle, kuin varsinainen toimija.

Analysoimieni teosten pojista Osmo ja Veli näyttäytyvätkin passiivisina ympäristötoimijoina. Osmo ei selkeästi kykene Einon tavoin kypsään ajatteluun eikä ole halukas muuttamaan omia elintottumuksiaan, vaikka Amalia antaakin muutokselle hyvät perustelut. Vasta kun Eino ryhtyy kasvissyöjäksi ja näyttää ikään kuin Osmolle ystävänä esimerkkiä, alkaa hänkin harkita lihasta luopumista (EJSP 94).

Vegaani- ja kasvissyöntiteemaisia lastenkirjoja tutkineen Marianna Koljosen mukaan Einon hahmo on hyvin tyypillinen päähenkilö kyseisessä genressä: ei-niin-miehinainen poika, joka tekee itse valinnan ryhtyä vegaaniksi ja jota kuvataan itsenäiseksi ajattelijaksi, joka kyseenalaistaa tottumuksia ja normeja. Usein vegaani-identiteetin omaavat lapset tulevat keskiluokkaisista valkoisista perheistä, asuvat maalla ja heillä on mentorit, jotka opastavat heitä veganismin saloihin. *Eino ja suuri possukysymys* -teostakin tutkineen Koljosen mukaan Einon mentorina toimii Osmon vegaanisisko Amalia (Koljonen 2019, 15–21).

Einon hahmon ympäristötoimijuus perustuu mielestäni hänen uteliaisuuteensa sekä haluun vastaanottaa tietoa niin Amalialta kuin Pullaltakin. Se, että Eino on herkkä ja kohtelee Pullaa tuntevana ja moraalisena toimijana ja ystävänä, vaikuttaa siihen, että hän haluaa muuttaa omia ruokailutottumuksiaan ja ryhtyä vegaaniksi. Vegaanius voidaan katsoa ympäristötoiminnaksi, sillä se säästää monen tuotantoeläimen hengen mutta myös vähentää ruoan ilmastopäästöjä ja yksilön hiilijalanjälkeä. Koska Einon esimerkki vegaaniksi ryhtymisestä vaikuttaa myös siihen, että Einon isä ryhtyy vegaaniksi ja Osmokin harkitsee asiaa, voidaan Einon ympäristötoimijuuden katsoa vaikuttavan positiivisesti myös passiivisiin hahmoihin.

Poikahahmojen lisäksi tutkimissani teoksissa on paljon aikuisia mieshahmoja, joita yhdistää joko fyysinen tai henkinen poissa olevuus. Erityisesti henkinen poissa olevuus on yleistä lastenkirjojen aikuishahmoille (Nikolajeva 2002, 100), mikä näkyy varsinkin Einon isän hahmossa. Isä tuntuu olevan jatkuvasti

puhelimella ja kiinnostunut enemmän virtuaalimaailmasta kuin todellisesta: ”Eino loi omassa huoneessaan kokonaisia maailmoja, joissa kaikki oli toisin kuin siinä maailmassa, joka isää tuntui kiinnostavan” (EJSP 7). Viereisen sivun kuvassa Eino katsoo isää heidän kävellessään kadulla, mutta isä tuijottaa keskittyneesti puhelintaan. Näin ollen tulkitsen, että Eino viittaa isän maailmalla puhelimeen ja sosiaaliseen mediaan, jotka vetävät isää puoleensa ja tekevät siksi isästä Einon silmissä poissa olevan.

Einon isä on yksinhuoltaja ja Einon äiti on ilmeisesti kuollut, sillä Einolla ei ole äidistään mitään muistikuvaa, mutta äidin kuva kuitenkin roikkuu keittiön seinällä. Vaikka Einon mielestä isä on hieman poissa oleva, on tämä kuitenkin myös hyvin huolehtivainen ja poikansa asioista kiinnostunut isä. Sen lisäksi, että hän on vanhempana tarkka Einon nukkumaanmenoajoista, hän lähtee myöhään illalla etsimään kadonnutta Pullaa ja kiinnittämään katoamisilmoituksia kaduille sekä harmittelee, ettei osaa ommella Pullalle talveksi takkia, vaikka ”isän mielestä Pulla ei ollut ”oikea” sika” (EJSP 14, 60, 68–69). Myöhemmin isä suostuu ryhtymään vegaaniksi Einon ehdotuksesta eikä lainkaan vastustele ideaa. Marianna Koljosen (2019, 19) mukaan vegaaniteemaisille lastenkirjoille onkin tyyppillistä, ettei aikuinen kyseenalaista lapsen ehdotusta ryhtyä vegaaniksi, mikä muun muassa vahvistaa lapsen itsetuntoa ja vegaani-identiteettiä, eli nähdäkseni myös lapsen ympäristötoimijuutta.

Einon elämässä on toinenkin poissa oleva miesaikuinen, ”salaperäinen” Vihtori-eno, joka on Einon syntymäpäivien odotetuin vieras:

Eino ei tiennyt, mitä Vihtori teki työkseen, mutta hän matkusteli maailmalla ristiin rastiin ja asui talvet ulkomailla, eli kuin muuttolintu! Mutta aina syksyllä ennen lähtöään hän kävi moikkaamassa Einoa tämän syntymäpäivänä. Eino toivoi – melkeimpä tiesi! – että saisi tänäkin vuonna Vihtorilta jonkin todella omituisen lahjan. (EJSP 10)

Vihtori-eno vaikuttaakin jännittävänä ja seikkailumielisenä hahmona ottavan ikään kuin poissa olevan sankarin roolin Einon silmissä. *Einon ja suuren*

possukysymyksen lopussa paljastuu, että myös Vihtori on vegaani, mikä tekee hänestä entistä kiinnostavamman ihmisen Einon silmissä.

Myös *Isän luokse* -teoksen Katrin isä on Vihtorin kaltainen poissa oleva sankarihahmo. Isä ei esiinny kirjassa lainkaan muuten kuin hahmojen puheiden ja ajatusten kautta. Katrin isä on muuttanut Brasiliaan Katrin ollessa pieni:

Isästä piti tulla lääkäri, niin kuin äidistäkin tuli. Ne opiskeli samassa paikassa ja siellä ne rakastui. Mutta isä ei koskaan valmistunut. Se lähti ensimmäisen kerran Etelä-Amerikkaan jo silloin, kun minä olin jotain Velin ikäinen. Auttamaan ihmisiä, se sanoi minulle kun olin neljä. Maalaamaan taivaanrantaa, sanoi äiti aina sen jälkeen. (IL 47)

Isä asuu ”sellaisessa paikassa, jota se sanoo kommuuniksi” ja elää omavaraisesti kasvattaen suurimman osan ruoastaan itse (IL 7). Katrin mukaan isä ei enää halunnut palata rikkaaseen Suomeen ”sen jälkeen kun se oli nähnyt Etelä-Amerikassa kaikenlaista” (IL 47). Isää kuvaillaan lähinnä äidin ja Katrin hahmojen näkökulmasta. Äidin puheessa isä on yleensä ”*sinun isäsi*”, jonka äiti sanoo negatiivissävytteiseen ääneen, mikä vaikuttaa normaalilta erotilanteen aiheuttamalta katkeruudelta. ”Maalaamaan taivaanrantaa” kielii kuitenkin myös siitä, ettei äiti aivan ymmärrä isän arvomaailmaa ja elämän tapaa Brasiliassa.

Isälle ilmastoasiat ovat kuitenkin ilmeisen tärkeitä, sillä hän lähettää Katrille Al Goren elokuvan katsottavaksi. Katri tuntuukin ihailevan kaukana asuvaa isäänsä ja tämän elintyyliä:

Kommuunissa ei ole ollenkaan sähköjä. Tai on, mutta se sähkö tehdään jonkinlaisella moottorilla. Isä myy torilla hedelmiä, käsitöitä ja kanoja. Siellä kommuunissa se hoitaa ihmisiä. Sitä sanotaan siellä viidakkotohtoriksi. [...] Joskus isä lähetti minulle Suomessa asuvan kaverinsa kautta synttärilahjaksi nipun banaaneja. *Muista olla ihmisiksi*, luki kortissa, joka tuli banaanien mukana. Kortissa oli puussa istuvan apinan kuva. Minulla on mukava isä. Harmi vaan, kun se asuu niin kaukana. (IL 48)

Katrin isä on tyypillinen poissa oleva isä, jota tytär kuitenkin ihanoi välimatkasta huolimatta (vrt.Nikolajeva 2002, 99). Isä on mielestäni Katrille ikään kuin ilmastomentori, sillä isän lähettämän videon jälkeen Katri alkaa todella miettiä ilmasto- ja ympäristöasioita. Isän lähettämän elokuvan voidaan jopa katsoa käynnistävän Katrin hahmon ympäristötoimijuuden. Isää voidaan pitää Katrille vastaavana mentorina, kuin mitä Amalia on Einolle veganismissa.

Katrin äidillä on uusi miesystävä, Arto Jumppanen, jonka kanssa Katri ei oikein tule toimeen. Jumppanen on hänen isänsä vastakohta:

Jumppanen olisi hyvä jätkä, jos sillä ei olisi niin iso hiilijalanjälki. Se ajaa hirmu isolla autolla, ja aika usein se ajaa sillä yksikseen. Se syö hirmu isoja pihvejä tajuamatta että se tuhoaa sillä lailla sademetsiä. Sademetsät on tropiikissa jossain kaukana, mutta pihvi on tässä lautasella. Niin se sanoo ja tursottaa ketsuppia päälle.

Maailmassa on jotakin seitsemän miljardia ihmistä tai tsiljoonaa ihmistä. Niistä puolet on kait miehiä. Minä ihmettelen joskus, miksi äiti valitsi uudeksi miesystäväkseen Jumppasen, vaikka se olisi voinut valita kenet tahansa kolmen ja puolen miljardin miehen joukosta. (IL 8)

Jumppanen vaikuttaa stereotyyppiseltä mieshenkilöltä, jolle auto on statussymboli, eivätkä häntä kiinnosta sen aiheuttamat päästöt. Katria harmittaa niin Jumppasen välinpitämättömyys kuin se, että *hänen isänsä* tilalle äiti on ottanut juuri kaikista maailman miehistä Jumppasen. Katrin mielestä on Jumppasen vika, että jäätiköt sulavat:

”Kilimanjarolla ei ole enää lunta, napajäätiköt sulaa ja täällä aikuiset vaan ostaa isompia ja isompia autoja! Me ois ihan hyvin voitu kävellä kauppaan. Mutta ei! Pitää vaan lähteä herra Jumppasen hienolla autolla ostamaan kahta kiloa perunoita!”

”Eihän se tyttö rakas ole Arton syy, jos napajäätikkö sulaa!”

”Onpas! Maapallolla on yli seitsemän miljardia asukasta. Kohta meitä on yhdeksän miljardia. Mitäs jos ne kaikki haluaa samanlaisen auton kuin Jumppanen?” (IL 41–42)

Katri tuntuu pitävän Jumppasta uhkana niin maapallolle kuin omalle perheelleen. Lukijalle Jumppanen kuvataan ensisijaisesti isään verrattuna vastakohtaisena ympäristötoimijana, jonka toiminta on negatiivista, luontoa kuluttavaa ja saastuttavaa. Toisaalta Katri ei myöskään halua, että Jumppanen korvaa perheessä isän paikkaa, ja turhautuu mahdollisesti siksi kahta kauheammin Jumppaseen ja tämän isoon autoon.

Miestereotypiat tuntuvat Jumppasen hahmoa lukuun ottamatta jäävän vähäisiksi kohdeteosteni mieshahmojen kuvauksessa. Sen sijaan poika- ja mieshahmoissa on enemmän nähtävissä tunteellisuutta, passiivisuutta sekä hoivaavuutta, joita on aiemmin pidetty feminiinisinä ominaisuuksina. Ympäristötoimijoina mieshahmot ovat melko passiivisia tai heidän ympäristötoimintansa ei ainakaan ole oma-aloitteellista, vaan yleensä aktiivisen tyttöahmon käynnistämää toimintaa. Teosten lasten näkökulmasta ympäristösankareiksikin tituleeraamani hahmot, Vihtori-eno ja Katrin isä, sen sijaan vaikuttavat olevan aktiivisempia ympäristötoimijoita. Poissa olemisesta huolimatta näillä hahmoilla on enemmän vaikutuksia kohdeteosten lapsiin kuin läsnä olevilla aikuisilla

4.3 Tyhmä, tyhmempi, aikuinen

Lastenkirjoissa on tyypillistä lasten ja aikuisten välisen suhteen esittäminen polarisoituna. Yleensä lapsihahmojen tavoitteiden tiellä ovat aikuiset, kuten ilkeät opettajat, ylihuolehtivat tai rajoittavat vanhemmat sekä tekopyhät naapurit. Aikuisten ja lasten välinen ristiriita johtuu yleensä siitä, että lapsi kohtaa aikuisen maailman ja kokee olevansa aikuista älykkäämpi tai voimakkaampi. (Nikolajeva 2002, 96–98, 102). Jo romantiikan aikaan ajateltiin, että viattoman lapsen harteille jää vastuu ohjata harhautunut aikuinen takaisin oikeaan (Natov 2003, 4, 21). Tutkija Karin Lesnik-Obersteinen (1998, 213) mukaan 1900-luvun lopusta lähtien lapset ovatkin saaneet aktiivisen luonnonsuojelijan roolin kirjallisuudessa. Romantiikan

ajatusta mukailten lasten käsiin on siis jätetty yleensä tyhmän aikuisen opettaminen ja ympäristötietouden levittäminen.

Kohdeteoksissani ”tyhmän aikuisen” -traditio on vahvasti läsnä. Matildan hahmoa tuntuu turhauttavan se, että hän joutuu ikään kuin kädestä pitäen opettamaan aikuisille, miten kierrätetään ja ettei esimerkiksi ehjiä vaatteita voi heittää noin vain roskiin. ”Mikä teitä vaivaa? Hirveää tuhlausta!” (MPM 30) Matilda toteaa vihaisena vanhemmilleen. Myös *Isän luokse* -teoksen Katri tuntuu hämmästelevän toistamiseen sitä, miten tyhmiä ja ajattelemattomia aikuiset voivatkaan olla:

Aikuiset käsittää asiat sillä lailla palasina. Niille maailma on äikkää, kässä, yllä ja mantsaa. Ne ei tajua suuria kokonaisuuksia. Ne ei tajua, että se kaikki, mitä me tehdään maapallolla vaikuttaa ohueen ilmakehään maapallon ympärillä. Ei sitä voi jakaa äikkään, kässän, ylliin ja mantsaan. (IL 50)

Aikuiset luulee, että kun asioista puhutaan, niin ongelmat on hoidettu, Ne elää tässä ja nyt. Ne ei pysty ymmärtämään sukupuuttoaaltoja ja ilmaston lämpenemistä, kun ne tietää ettei sellaiset asiat ehdi loppua niiden omana elinaikana. (IL 87)

Osasin laskea, ettei jäätiköitä ole enää olemassa kolmenkymmenenviiden vuoden päästä. Tuntui kummalliselta, että aikuiset ei osaa tehdä sitä. (IL 120)

Sen lisäksi että aikuiset ovat tyhmiä, heidän ajatellaan pelkäävän ympäristöasioita ja siihen liittyvää tietoutta:

Silja-ope kysyi pelottiko se tieto minua. Se, että hiilidioksidin määrä maapallon ilmakehässä nousee. Aikuiset on sellaisia. Asiat pelottaa niitä paljon enemmän kuin meitä lapsia, vaikka ne ei tunnusta sitä. (IL 24)

”Ei lasten ole pakko syödä lihaa”, sanoi Amalia. ”Aikuiset syöttävät sitä heille. Kuitenkin monet lapset ovat eläinrakkaita... Varmaan sen takia heille ei kerrota, mitä liha on. Aikuiset pelkäävät joutuvansa hankaluuksiin, jos lapset äkkiä saavatkin tietää mitä kauheuksia maailmassa tapahtuu...” (EJSP 80)

Lasten ja aikuisten välistä dikotomiaa eivät ylläpidä ainoastaan lasten näkemykset aikuisista, vaan myös se, miten aikuiset jopa vähättelevät lasten kypsää ajattelua ja toimintaa. Tonnikalan syömisestä nuhteita saanut isä naljailee Matildalle, ettei äidin tuomaa pizzaa onneksi ole kalastettu. ”Tässä ei ole tonnikalaa, delfiinit säästyvät” (MPM 22). Rehtori alkaa kutsua Katrin hahmoa ”meidän energiansäästäjäksi” ja opettaja sanoo, että ”tuosta meidän Katrasta tulisi hyvä diktaattori” (IL 60, 85). Aikuiset eivät tunnu kestävänsä sitä, että lapset ovat heitä viisaampia tai ajattelevaisempia, ja että erityisesti aikuisiakin koskevilla pienillä ympäristöteoilla on suuret vaikutukset.

Tyhmien ja ajattelemattomien aikuisten vuoksi lapsihahmoille jää edelleen vastuu ympäristöasioista ja rohkeudesta toimia niiden eteen. Mielestäni lasten ja aikuisten polarisoitu suhde on ambivalenttinen. Toisaalta kirjallisuuden tarjoama malli, jossa lapsi on toimija ja ympäristösankari voi voimauttaa lapsilukijaa ja vahvistaa tämän itsetuntoa ympäristötoimijana. Kääntöpuolena on kuitenkin se, että lapsilukija saa teoksista mallin, jossa ympäristöstä huolehtiminen jää lapsen harteille, sillä aikuinen on joko välinpitämätön tai ajattelematon henkilö. Teoksissa esiteltyt ympäristödystopiat saattavat laukaista etenkin herkissä ja tunnollisissa lapsissa ilmastoahdistusta, mikäli lapsi ei osaa suhteuttaa teosten tarjoamaa tietoa tosielämän kontekstiin. Esimerkiksi *Matilda pelastaa maailman* -kirjassa Matildan ajatusketjut tonnikalan pyydystämisestä merien tyhjenemiseen ja jäätiköiden sulamiseen on niin suoraviivainen, että aikuislukijan voisi olla hyvä selittää lapselle, ettei tapahtumaketju ole tosielämässä aivan niin radikaali, kuin mitä teos antaa ymmärtää. Vaikka kirjoissa aikuinen esitetäänkin tyhmänä ja ajattelemattomana, niin tosielämässä aikuisen vastuulle jää huolehtia, ettei lapsilukija koe olevansa yksin vastuussa maapallomme tulevaisuudesta.

5 LOPUKSI

Kuten analyysini osoittaa, tutkielmani kohdeteoksissa on hyvin moninaisia ei-inhimillisiä ja inhimillisiä ympäristötoimijoita. Olen osoittanut, että kaikki ei-inhimilliset eläinhahmot pyrkivät toiminnallaan vaikuttamaan ympäristöönsä, joskin eri hahmojen toimijuus ja vaikutustavat eroavat toisistaan. Kaikki eläinhahmot ovat jossakin määrin inhimillistettyjä, ja ne joko tuottavat ihmisen kaltaista puhetta tai ilmehtivät tavalla, joka voidaan katsoa inhimillisen kaltaiseksi, mielipiteitä tai olotilaa ilmaisevaksi ilmehdinnäksi. Eläinhahmojen ympäristötoiminta pyrkii ensisijaisesti vaikuttamaan niiden omien elinolojen parantamiseen. Tuotantoeläinhahmot pyrkivät argumentoimaan sekä sen puolesta, ettei eläimiä kuulu syödä, että sen puolesta, ettei niillä ole hyvät oltavat tuotantotiloilla. Toisaalta poissa olevat mielikuvituseläinhahmot pyrkivät toiminnallaan kertomaan ja osoittamaan, että ilmastonmuutos vaikuttaa negatiivisesti niiden elinoloihin ja ihmisen tulee siksi tehdä asialle jotakin. Eläinhahmojen ympäristötoiminta värityy analyysini perusteella positiiviseksi, sillä se usein vaikuttaa kohdeteosteni inhimillisiin hahmoihin parantaen myös heidän ympäristötoimintaansa.

Ikonotekstin analyysi nousee keskeiseksi *Nakki lautasella* -teoksen osalta. Kuvituksessa käytetty ihmis- ja eläinhahmojen asettelu sivuille tukee me – muut asetelmaa, jossa ihminen edustaa meitä. Teoksen kuvituksessa on myös muutama kontrapunktin ristiriita, mikä vahvistaa sitä, että teoksen tarina ja ruokatuotannon teema vaativat sekä tekstin että kuvituksen tullakseen kattavasti kerrotuiksi kaikkien ympäristötoimijoiden näkökulmasta. Esimerkiksi se, että tekstissä kuvattuja ahdistuneita sikoja ei näytetä kuvituksessa osoittaa kuitenkin, että lapsen lukiessa kuvitusta jää aikuisen vastuulle kertoa näistä tekstin ja kuvituksen väliin putoavista epämiellyttävistä asioista ja totuuksista.

Inhimillisten hahmojen analyysini osoittaa, että ympäristötoiminta jää kohdeteoksissani pitkälti aktiivisten tyttöahmojen harteille. Tyttöjen ympäristötoimintaa ohjaa huoli niin eläimistä kuin maailmantilastakin.

Tyttöhahmojen toimijuus kietoutuu poikatyön figuuriin, mikä luo tyttöjen ympärille sallivamman tilan toteuttaa ympäristötoimintaa jopa sosiaalisesti tai lain näkökulmasta paheksutuilla tavoilla. Tyttöjen vastuulle jää opettaa niin ymmärtämättömiä aikuisia kuin passiivisia poikiakin.

Teosten poika- ja mieshahmot esitetään toistuvasti passiivisissa rooleissa. Maskuliinit hahmot tarvitsevat toimiakseen tyttöhahmon esimerkin ja vaikutuksen. Maskuliinit eivät kohdeteoksissani asetu ympäristösankarin rooliin tai sankarihahmoille tyypillisiin ominaisuuksiin, vaan he ilmentävät uudenlaisen mieskuvan piirteitä, kuten herkkyyttä ja haurautta. Kohdeteokseni eivät kokonaisuvaltaan ylläpidä sukupuolistereotyyppioita, mutta ne ylläpitävät käsitystä siitä, että luonnosta huolehtiminen on naisen vastuulla. Tämän vuoksi katson, että tyttölukijoita kohdeteokseni voivat kannustaa ja voimauttaa ympäristötoiminnan näkökulmasta, mutta poikalukijoille ei varsinaisesti anneta ympäristötoimintaan kannustavia samaa sukupuolta edustavia roolimalleja.

Lastenkirjoille tyypillisesti aikuinen kuvataan tyhmänä ja ympäristöstä piittaamattomana osapuolena. Yleensä tyttölapsen vastuulle jää näin ollen sekä ympäristöstä huolehtiminen että kaikenlainen pärjääminen, minkä olen analyysissani osoittanut näkyvän tyttöhahmojen ympäristöhuolena. Toisaalta teosten lopussa aikuiset yleensä muuttavat suhtautumistaan ympäristöasioihin, mikä on lapsen ansiota. Tämä antaa lapsilukijalle esimerkin siitä, että myös lapsi voi toiminnallaan ja esimerkillään vaikuttaa aikuisten toimintaan ja tottumuksiin.

Tutkielmani teoreettisen viitekehyksen koostuessa posthumanistisesta luennasta ja lastenkirjatutkimuksesta jouduin kohtaamaan valitsemieni teorioiden keskeisen ristiriidan, joka liittyy eläinhahmojen inhimillistämiseen. Lastenkirjallisuus hyödyntää personifioituja eläinhahmoja lapsen samaistuttamiseksi, kun taas posthumanismi kyseenalaistaa ei-inhimillisen personifioinnin, sillä se on nähty pyrkimyksenä täydentää eläinten puutteita. Koska tutkielmani on ensisijaisesti lastenkirjatutkimusta, tein tietoisesti valinnan kääntää eläinhahmojen inhimillistämisen hahmojen itsensä eduksi. Tutkielmassani osoitan, että inhimillisten piirteiden, kuten ilmeiden tai puhekyvyn avulla ei-inhimilliset

eläinhahmot kykenevät kommunikoimaan fiktiivisten ihmishahmojen kanssa. Koska teoksen teema ja ideologinen sanoma välittyvät aina hahmojen ja heidän puheensa ja toimintansa kautta ja koska lapsilukijat kykenevät samaistumaan eläinhahmoihin, pidän eläinhahmojen inhimillisiä piirteitä lastenkirjallisuuden didaktisena välineenä, enkä suinkaan pyrkimyksenä osoittaa inhimillisen ylivoimaisuutta tai ei-inhimillisen puutteellisuutta. Kuten kirjallisuudentutkija Lea Rojola (2014, 146) on huomauttanut, voi inhimillistäminen toisinaan jopa edesauttaa materiaaliin eläimiin kohdistuvaa tasa-arvoista ajattelua ja kohtelua, sillä niitä on vaikeampi kohdella huonosti, kun niillä on ihmisen kaltaisia ominaisuuksia. Vastaavasti koen inhimillistämisen kääntyvän eläinhahmojeni eduksi myös kohdeteoksissani.

Latourlaisittain olen tutkielmassani toiminut ei-inhimillisen puolestapuhujana ja osoittanut, että ei-inhimilliset kirjallisuuden hahmot voivat olla ympäristötoimijoita yhtä aktiivisesti kuin inhimillisetkin hahmot. Tutkielmani purkaa Latourin poliittisen ekologian teorian mukaisesti luonto–kulttuuri -dikotomiaa rikkomalla käsitystä siitä, että eläimet olisivat objekti- ja ihmiset subjektirooleissa. Kohdeteosteni eläinhahmojen ympäristötoiminta on välillä jopa aktiivisempaa kuin ihmishahmojen ja mikä tärkeintä, eläinhahmot usein vaikuttavat ihmishahmojen toimintaan. Tämän ansiosta pystyn puolestapuhujana artikuloimaan ei-inhimilliset ja inhimilliset hahmot osaksi samaa ympäristötoimijuuden kollektiivia.

Lastenkirjatutkimuksen näkökulmasta kohdeteokseni tarjoavat uudenlaista näkökulmaa ihmisen ja eläimen väliseen suhteeseen. Ne osoittavat, ettei eläin loppujen lopuksi ole kovin erilainen kuin ihminen, ja eläimet vaativat siksi arvoistaan kohtelua. Teokset ottavat kantaa siihen, miten ihminen tulee toiminnallaan vaikuttaneeksi muihin ympäristön eläimiin ja eliöihin, ja miten yksilö voi vaikuttaa suuremmassa mittakaavassa omilla valinnoillaan ja elintottumuksillaan positiivisesti ympäristöön. Kohdeteokseni toimivat keskusteluvälineinä aikuis- ja lapsilukijan välillä, sillä ne tarjoavat lukijoilleen

sellaisia ympäristöön ja eläimiin liittyviä käsityksiä ja arvoja, joiden välittäminen voi kirjallisen kontekstin ulkopuolella olla muutoin haastavaa.

LÄHTEET

Kohdeteokset

EJSP = Nylén, Antti 2018: *Eino ja suuri possukysymys*. Kuvittanut Ilja Karsikas. Helsinki: Otava.

IL = Linna, Martti 2017: *Isän luokse*. Espoo: Myllylahti Oy.

MPM = Koskinen, Juha-Pekka 2018: *Matilda pelastaa maailman*. Kuvittanut Paula Mela. Hämeenlinna: Karisto.

NL = Lappalainen, Elina 2015: *Nakki lautasella*. Kuvittanut Christel Rönns. Helsinki: Tammi.

Tutkimuskirjallisuus

Aaltola, Elisa; Keto, Sami 2015: Johdanto: Toislajisena ihmisen maailmassa. Teoksessa *Eläimet yhteiskunnassa*. 2.painos. Toim. Elisa Aaltola & Sami Keto. Helsinki: Into.

Abate, Michelle Ann 2008: *Tomboys: a Literary and Cultural History*. Philadelphia: Temple University Press.

Adams, Carol J. 1990/2014: *The sexual politics of meat: a feminist-vegetarian critical theory*. 20th edition. London: Bloomsbury.

Carson, Rachel 1962/1970: *Äänetön kevät*. 3.painos. Suom. Pertti Jotuni. Helsinki: Tammi.

Coats, Karen 2018: Gender in picturebooks. Teoksessa *The Routledge Companion to Picturebooks*. Edit. Bettina Kümmerling-Meibauer. New York: Routledge.

De Waal, Frans 2001: *The Ape and the Sushi Master. Cultural Reflections of a Primatologist*. New York: Basic Books.

Donovan, Josephine 2016: *The aesthetics of care: on the literary treatment of animals*. New York: Bloomsbury.

Friddle, Megan E. 2016: Who is a girl? The tomboy, the lesbian and the transgender child. Teoksessa *New Perspectives on Gender in Children's and Young Adult Literature*. Edit. Tricia Clasen & Holly Hassel. London: Routledge.

Happonen, Sirke 2001: Liike, kuvakirja ja kuvitettu teksti. Teoksessa *Tutkiva katse kuvakirjaan*. Toim. Kaisu Rättyä & Raija Raussi. Jyväskylä: Gummerus.

Hunt, Peter 1990: *Children's Literature. The Development of Criticism*. London: Routledge.

Ihonen, Markku 2003: Suomalainen lastenkirjallisuus 1800-luvulla. Teoksessa *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grønn, Ismo Loivamaa & Maria Laukka. Helsinki: Tammi.

Knuuttila, Tarja; Lehtinen, Aki Petteri 2010: Johdanto. Teoksessa *Representaatio. Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Toim. Tarja Knuuttila & Aki Petteri Lehtinen. Helsinki: Gaudeamus.

Laakso, Maria; Lahtinen, Toni; Heikkilä-Halttunen Päivi 2011: Johdatus lasten- ja nuortenkirjallisuuden luontoon. Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille: Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Päivi Heikkilä-Halttunen. Helsinki: SKS.

Lahtinen, Toni; Lehtimäki Markku 2011: ”Kaikki korttelin lapset, kissat ja koirat – yhtykää!”. *Vihreä vallankumous* ympäristömanifestina. Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille: Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Päivi Heikkilä-Halttunen. Helsinki: SKS.

Lappalainen, Päivi 2011: Kun jäätiköt alkavat sulaa. Yksinäisen prinsessa Jepata Nastan seikkailut pohjoisnavalla. Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille: Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Päivi Heikkilä-Halttunen. Helsinki: SKS.

Latour, Bruno 2004: *Politics of nature. How to bring the sciences into democracy*. Transl. Catherine Porter. Cambridge & London: Harvard University Press.

Latour, Bruno 2005: *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. Oxford: Oxford University Press.

Launis, Mika 2001: Kuvituksentutkimus, taiteen funktio ja identiteetti. Teoksessa *Tutkiva katse kuvakirjaan*. Toim. Kaisu Rättyä & Raija Raussi. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.

Lehtonen, Maija 2003: Puoli vuosisataa lastenkirjailijana – Zacharias Topelius. Teoksessa *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grønn, Ismo Loivamaa & Maria Laukka. Helsinki: Tammi.

Lesnik-Oberstein, Karin 1998: Children's literature and the Environment. Teoksessa *Writing the Environment: Ecocriticism and Literature*. Edit. Richard Kerridge & Neil Sammels. London: Zed Books.

Long, Rebecca 2016: Gender restrictions in children's literature. Teoksessa *New Perspectives on Gender in Children's and Young Adult Literature*. Edit. Tricia Clasen & Holly Hassel. London: Routledge.

Lummaa, Karoliina 2010: Poliittinen siivekäs. Lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörunoudessa. Jyväskylä: Nykykulttuuri.

- Lummaa, Karoliina; Rojola, Lea 2014: Johdanto: Mitä posthumanismi on? Teoksessa *Posthumanismi*. Toim. Karoliina Lummaa & Lea Rojola. Turku: Eetos.
- Mallan, Kerry 2002: Picturing the male: representations of masculinity in picture books. Teoksessa *Ways of being male: representing masculinities in children's literature and film*. Edit. John Stephens. New York: Routledge.
- McNay, Lois 2016: Agency. Teoksessa *The Oxford Handbook of Feminist Theory*. Edit. Lisa Disch & Mary Hawkesworth. Oxford: Oxford University Press.
- Mikkonen, Kai 2005: *Kuva ja sana. Kuvan ja sanan vuorovaikutus kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja ikonoteksteissä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Mustola, Marleena 2014: Johdanto: Lastenkirjallisuus käsitteenä ja lajina. Teoksessa *Lastenkirja. Nyt*. Toim. Marleena Mustola. Helsinki: SKS.
- Natov, Roni 2003: *The Poetics of Childhood*. New York & London: Routledge.
- Nikolajeva, Maria 2002: *The Rhetoric of Character in Children's Literature*. Maryland: Scarecrow Press.
- Nikolajeva, Maria 2010: *Power, voice and subjectivity in literature for young readers*. New York: Routledge.
- Nodelman, Perry 1988: *Words about Pictures: Narrative Art of Children's Picture Book*. Georgia: University of Georgia Press.
- Nodelman, Perry 2008: *The Hidden Adult. Defining Children's Literature*. Baltimore, Maryland: The John Hopkins University Press.
- Pennanen, Lea 2014: Lapsen taiteilijuudesta ja tekijyydestä. Teoksessa *Lastenkirja. Nyt*. Toim. Marleena Mustola. Helsinki: SKS.
- Raipola, Juha 2015: Ihmisen rajoilla. Epävarma tulevaisuus ja ei-inhimilliset toimijuudet Leena Krohnin *Pereat munduksessa*. Lisensiaatintutkimus. Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rhedin, Ulla 1992: *Bilderboken. På väg mot en teori*. Stockholm: Alfabet.
- Rojola, Lea 2014: Hänen olivat täytetyt linnut. Teoksessa *Posthumanismi*. Toim. Karoliina Lummaa & Lea Rojola. Turku: Eetos.
- Rose, Jacqueline 1984: *The case of Peter Pan or the Impossibility of Children's fiction*. London: Macmillan.
- Steinby, Liisa 2013: Tarinan analyysi: henkilöt ja tapahtumat sekä tapahtumien jäsentyminen tarinaksi. Teoksessa *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. Toim. Aino Mäkikalli & Liisa Steinby. Tampere: Vastapaino.
- Säntti, Joonas 2011: Yksinäisiä susia ja päättömiä kanoja. Tapani Baggen *Suden hetki* ja eläinaktivismiin uudet keinot. Teoksessa *Teoksessa Tapion tarhoista turkistarhoille: Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Päivi Heikkilä-Halttunen. Helsinki: SKS.

Veivo, Harri 2010: Representaation muodot ja mahdollisuudet kirjallisuudessa. Teoksessa *Representaatio. Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Toim. Tarja Knuuttila & Aki Petteri Lehtinen. Helsinki: Gaudeamus.

Voipio, Myry 2014: Pikkutyttöjä, välimuotoja ja vastuunkantajia. Teoksessa *Lastenkirja. Nyt*. Toim. Marleena Mustola. Helsinki: SKS.

Wall, Barbara 1991: *The Narrator's Voice: The Dilemma of Children's Fiction*. Basingstoke: Macmillan.

Painamattomat lähteet

Aholainen, Katri 2018: Tarinoivat laulujoutsenet: Ei-inhimilliset toimijat taiteentekemisen prosesseissa Yrjö Kokon teoksissa *Laulujoutsen* ja *Ne tulevat takaisin*. Pro gradu -tutkielma. Kotimainen kirjallisuus. Turku: Turun Yliopisto.

Felski, Rita 2011: "Context Stinks!". *New Literary History*. Volume 42, Number 4, Autumn 2011.

Koljonen, Marianna 2019: Thinking and Caring Boys Go Vegan: Two European Books That Introduce Vegan Identity to Children. *Bookbird: A Journal of International Children's Literature*. Volume 57, Number 3.

Laakso, Maria 2014a: Huumorin ja ironian paikantuminen kuvan ja sanan välisiin jännitteisiin suhteisiin Kari Hotakaisen ja Priit Pärnin lastenkirjoissa. Teoksessa *Word and Image: theoretical and methodological approaches*. Edit. Mikko Höglund, Tommi Kakko, Mervi Miettinen, Hanna Parviainen & Paul Rickman. Tampere: Tampereen yliopisto.

Laakso, Maria 2014b: *Nonsensesta parodiaan, ironiasta kielipeleihin. Monitasoinen huumori ja kaksoisyleisön puhuttelu Kari Hotakaisen Lastenkirjassa, Ritvassa ja Satukirjassa*. Tampereen yliopisto: Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö. Väitöskirja.

Riihinen, Eleonoora 12.12.2019: Lastenkirjojen kuva eläimistä on vääristynyt eikä moni aikuinenkaan halua ajatella, mistä liha tulee, sanovat tutkijat. – Miten ruoantuotannosta kannattaisi kertoa lapsille?. *Helsingin Sanomat*.